

091

S-46

0153-11/51188

23 JUN 2009

ԳԵՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՀԱՄԵՄԵՏՈՒԹԻՒՆ

ԵԶՆԿԸՆ ՆՈՐԱԳԻՒՑ ԶԵՌԱԳՐԻՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՄԱՏԵՆԱԳԱՐԱՆ

ԽԺԷ.

ՔՆՆՈՒԹԻՒՆ ՆԻ ՀԱՄԵՄԱՏՈՒԹԻՒՆ

ԵԶՆԿԱՅ ՆՈՐԱԳԻԻՏ ԶԵՌԱԳՐԻՆ

Վ. Ի. Ե. Ն. Ե.

Մ. Ի. Բ. Ե. Ե. Ն. Տ. Գ. Ե. Ե. Ն.

1904.

081
S-46
պ.

ՔՆՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՀԱՄԵՄԵՏՈՒԹԻՒՆ

ԵԶՆԿԱՅ ՆՈՐԱԳԻԻՏ ԶԵՌԱԳՐԻՆ

ԿԼԱՍԻԿԱԿԱՆ

Գ. Տ. ՄԿՐՏՉԵԱՆ

և

— Ն. Յ. ԵԺԵԹԵԱՆ —

Պ. Բ. Ե. Ե.

Մ. Բ. Ե. Ե. Ե. Տ. Գ. Ե. Ե. Ե.

1904.

8006

Յ Ա Ռ Ա Ջ Ա Բ Ա Ն

Էջմիածին եղած ժամանակս, զեռ 1900ին՝ ինչպէս այլուր յիշած եմ (տես Բանասէր, 1902, էջ 218), Նպատակ էի ունեցած կողմիւ հայերէն տաղերու եւ զանձներու լիակատար հաւաքածոյ մը. նիւթ հաւաքելու համար չգտահանելով զանուած թերակատար քանկերուն վրայ, սկսած էի մի ան մի պրպտել մեծագրատան քոլոր մեծագիրները՝ սկսելով Կարինեան ցուցակի I թիւէն եւ յառաջանալով յաջորդաբար: 1902 թուականի զարնան որդէն հազար մեծագիր անցած էի. երեկոյ մը Միարան Գալուստ Տէր Մկրտչեանի քով զանուելով, խօսք քացուեցաւ եզնկոյ կարսուած մեծագրին վրայ. Միարանը կասկած յայտնեց թէ Կարինեան Թիւ IIII եւ ուրիշ Թիւ մեծագիր մը (որ այժմ մոռցած եմ) Եզնկոյ անունը կը կրեն եւ հաւանականաբար Եզնկոյ Լեզգէմ Լեզանդոցն ըլլալու են. յանձնարարեց անպատճառ նայել այն նրկու մեծագրերը: Որովհետեւ շատ մօտեցած էի տրուած թուերուն եւ քանի մը օրէն արդէն նոյն մեծագիրները սխառ անունէի, ուստի շուզեցի շտապել եւ կանխել. քայքայելու ումննայնի թուերը նշանակեցի անելի ուշագրութիւն դարձնելու համար.

Լնցաւ մէկ նրկու շաբաթ, մեծագիրներու քննութիւնը առաջ կ'երթար միշտ քնական կարգով. երեկոյ մը տալքիւ 25, հինգշաբթի օրն էր, առէնա շաբուած իտմբ մի մեծագիրներու մէջէն մէկը քաքի պտտահարար, ուշ-

րիս նետնւեալ տողերը նանգիպեցան. «Այսպիսի ան-
 նաւատ եւ դանդաշտնաց քանից տխմարաց կարկատե-
 ւոց...», կարնլի է երեսակայել իմ զգացած ուրախու-
 թիւնս. եղնիկն էր, 1111 թիւ մետաղիքը. այն որ Միա-
 քանը յանձնարարած էր նայիլ: Իսկոյն քաջի միւս նշա-
 նակուած նատորը, դժբախտաբար կը պարունակէր
 միայն եղնկայ եւ Արծանի նարցմունքը: Նոյն երեկոյ՝ նա-
 տորը տարի Միաքանին եւ անմիջապէս սկսանք աշխա-
 տութեան. յաջորդ օրը մետաղի գիւտը երկտողով մը
 ծանուցի վիճննայի Միաքանութեան Գնր. Հ. Յաշմանին.
 «Հանդէս Ամսօրեայ», Դրատարակեց այն երկտողը (1902
 յունիս, էջ 191), ուր կը խոստանայի «չաւ չոււ»,
 Դրատարակութեան տուլ մեր աշխատութեան ար-
 գիւնքը:

Աշխատութիւնն այսպէս քաժնեցինք. նախ եր-
 կուքս միասին պիտի կազմէինք մետաղի մանրամասն
 նամեմատութիւնը տպագրի նաւ. երկրորդ՝ մետաղի
 մանրամասն նկարագրութիւնը պիտի կատարէի եւ մի-
 այն. իսկ երրորդ՝ Միաքանը պիտի տար իր մասնատը
 քննութեանց արդիւնքը, որով կ'ապացուցանէր թէ յի-
 շեալ նորագիւտ մետաղիքը ոչ այլ ինչ է. քայց եթէ այն
 մետաղիքը՝ որ իրը իմը ծառայած է տպագրին եւ որ
 մինչեւ այժմ այրած կը նամարուէր Զմիւռնիոյ մեծ Դղն-
 ին միջ: Յոնիսին արդէն երկու մասերը վերջացած է: ա-
 տրաստ էին. կը մնար միայն երրորդը, որ յետաճգունե-
 ցաւ Միաքանի քացակայութեամբ: Իւր վերադարձէն
 առաջ ինքս մեկնելով զէպ Ի Եուշի, մեր յարաբերու-
 թեանց կապը աւելի թուլցաւ եւ նազիւ տարւոյս նոկ-
 տեմբերի վերջն էր որ Միաքանը ուղարկեց աշխատու-
 թիւնը՝ առանց երրորդ յօդուածին: Արդէն պատրաստ
 մասերուն վրայ աւելցնելով իմ կողմէս քանի մը նոր
 նատուածներ եւս, ամբողջը այժմ կը յանձնեմ Դրատա-
 րակութեան:

Ըստ այսմ աշխատութիւնը կազմուած է հետեւեալ մասով:

Ա. Ձեռագրի նկարագրութիւնը.

Բ. Հանգումանց համեմատութեան ձեռագրին ընդ ապագրին.

Գ. Ձեռագրական տարբերութիւնը.

Դ. Կենսութիւնը յիշեալ համեմատութեանց.

Ե. Ձեռագրական սրբագրութիւններ Եզնկայ մէջ:

Ջ. Եզնկայ կոթուած մասերը:

Վերոյիշեալ վեց գլուխներէն յինչը ամբողջովին իմ աշխատութեանս արդիւնքն է, իսկ միայն երրորդ գլուխը «Ձեռագրական տարբերութիւնը» կազմուած է իմ եւ Գ. Տէր Մկրտչեանի աշխատակցութեամբ:

Եււլի, 1903, Դեկտ. 4-12ԵԱՅ Յ. ԱՃԵՌԱՆ

ՔՆՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՀԱՄԵՄԱՏՈՒԹԻՒՆ

ԵԶՆԿԱՅ ՆՈՐԱԳԻՒՅ ԶԵՌԱԳՐԻՆ

Ա.

ԶԵՌԱԳՐԻ ՆԿԱՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

Եզնկայ նորագիւտ ձեռագիրը կը կրէ 1111 թիւը, կարինեան ցուցակով 1091. ա. ռանց հաշուելու սկիզբը եւ վերջը գրուած մէկ մէկ թուղթ մագաղաթեայ պահպանակները՝ որոնք հին Բաւարացի միջնացորդն են, ձեռագիրն ունի ընդ ամէնը 323 թուղթ, որոնք առաջ էջահամարներով նշանակուած չէին. նոր ժամանակներս՝ երեւի Էջմիածնի ձեռագրատան ցուցակը կազմելու ժամանակ՝ մէկը մատիտով էջերը նշանակել է. բայց առաջին թուղթը՝ որուն մէկ երեսը յիշատակարան մըն է եւ երկրորդ երեսը պարտաւ է, մոռցած է նշանակել. 1 էջահամարը գրուած է երկրորդ թուղթին վրայ եւ այսպէս կը շարունակուի. էջ 223 կրկնուած է, ուստի պէտք է հաշուել 223 եւ 223^{his}. ասկէ զատ էջ 282 փախցուած է, այնպէս որ 281re թուղթին կը յաջորդէ 283. ըստ այսմ՝ ձեռագիրը՝ թէեւ նշանակուած 322, բայց ճշգիւ կը կրէ 323 թուղթ: Առաջին գրիչը

նշանակած է սակայն թերթերը՝ ստորին լուս-
անցքի վրայ ա, բ եւն. իւր մէկ թերթը ունի
12 թուղթ, ուրեմն 24 երես. ամբողջ ձեռա-
գիրը ունի 27 թերթ, որոնք բաղարն ալ ամբողջ
են, բացի ժա թերթէն, որուն վեցերորդ թուղ-
թը կտրուած է եւ ունի 11 թուղթ, եւ ժգ
թերթէն՝ որ ունի միայն ինը թուղթ $= 18$ էջ.
բայց որովհետեւ այս մասը գմեղ չի հետաքրքրեր,
ուստի ասոր պակասներուն վրայ մանրամասնու-
թեանց չենք մաներ: Սկիզբէն մէկ թուղթ եւ
վերջէն երկու թուղթ, պահպանակներուն հետ
միասին ընդ ամենը հինգ թուղթ՝ գրուած են
կաղմելու ժամանակ: Ըսկէ զատ էջ 300 եւ
301, ինչպէս եւ էջ 304 եւ 305 իրար փո-
խանակած են, այնպէս որ պէտք է կարդալ այս
կարգով 299, 301, 300, 302, 303, 305,
304, այս սխալմունքը անկասկած կաղմուղէն է:
Գալով 306բ—310բ էջերուն, ասոր վրայ տես
վարի համեմատութիւնները:

Չեռագրի մեծութիւնն է՝ 16.5 սմ. երկայ-
նութիւն 13 սմ. լայնութիւն եւ 6.3 սմ. հաստու-
թիւն. գրութիւնը միասին է, 13×9.5 սմ. մե-
ծութեամբ եւ իրաքանչիւր երեսը 19 տող, մե-
տաւորապէս 30—33 տառով, բոլորգիր սեւ
թանաքով: Նիւթն է բամբակի թուղթ, կաղմը
կաշեպատ փայտեայ: Հանգամանք. լուս եւ մաքուր
պահուած է. ամբողջ ձեռագրին մէջ ոչ մի զարդ
կամ պատկեր. վերնագիրները եւ սկզբնատառերը
միայն պարզ կարմիր թանաքով՝ բոլորգիր գրու-
թեամբ. էջ 6բ եւ 108բ կան մէկ ը եւ մէկ Գ՝

բաւական մեծ եւ թեթեւ զարգերով : Բայց ասոր
հակառակ գրիչը շատ զգոյշ, շատ հոգատար եւ
շատ խնամատ գրիչ է. տառասխալ չկայ. պա-
տահած սխալները մաքուր կերպով ջնջուած,
քերուած եւ կամ սրբուած են. եւ ուղիղը՝ կամ
լուսանցքի վրայ յատուկ նշանով եւ կամ աւելի
յաճախ տողամէջերը նշանակուած է : Բայց
որովհետեւ այս ուղղութիւններն երկու տեսակ
գրութիւն կը ներկայացնեն, մէկը հաստ եւ խո-
շոր՝ որ գրքին սովորական գրութիւնն է եւ
միւսը մանր եւ բարակ, ուստի յաջորդ համե-
մատութեանց մէջ ամէն անգամ որոշեցինք
գրութեան եղանակը. երբ «մանրատառ» կը-
սուի՝ պէտք է հասկնալ երկրորդ տեսակի գրու-
թիւնը. իսկ երբ «մանրատառ» չկայ կամ չենք
որոշած թէ երկրորդական գրչէ մըն է սրբա-
գրութիւնը՝ այն ժամանակ հասկնալու եւ առաջինը :

Բուն Եզնկայ մասին մէջ կարմրատառ եր-
ուներք միայն երեք տեղ. առաջինը էջ 187ր՝
գրքին խորագիրը. «Երանելոյն Եզնկա Վարդապե-
տի. » նաեւ «Յորժամ զաներեւոյթէն» հա-
տուածին առաջին գլխատառ յն : Եւս խորա-
գիրը երկրորդ բարակ (մանրատառ) գրիչը փո-
փոխեր է. նախ ջնջած է ի տառը, յետոյ ԵՅՆ-
բառին ծայրը ի մը, ԷՅԴ-ԴԵԴ բառին ծայրը՝
միջակէտին վրայ շ մը եւ. տակը՝ տողամէջն ալ
«Կողբացւոյ» բառն աւելցնելով՝ խորագիրը
զարձաքած է «Երանելոյն եզնակ վարդապետին
Կողբացւոյ» : Բայց այս յաւելումները սեւ թա-
նաքով են :

Երկրորդ. էջ 195բ, տող 17—18, որ կը համապատասխանէ տպագրեալին 21 էջի 25^{րդ} տողին, կարմրատառով է «Պատանիս Ա.», այն է տպագրեալին մէջ «Պատանիս. ա(րդարեւ)».

Երրորդ. էջ 294բ, տող 6—7, որ կը համապատասխանէ տպագրեալին 250 էջին 17-րդ. տողին, կարմրատառով է «Պատանիս Ա.», այն է տպագրեալին մէջ «Պատանիս. ա(րդարեւ)».

Եզնկայ մասին մէջ՝ էջ 309բ, վերի լուսանցքը եւ աստջին շորս տողերը մուրով սեւցած են, բայց ոչ անընթեանյի լինելու աստիճան:

Ամբողջ ձեռագրին մէջ դատարկ կը մնան միայն 1բ, 321բ, եւ 322ա—բ երեսները: Վերջինս կրնանք իրր պահպանակ հաշուել:

Գրիչն է Լուսեր, որ 216 = 1280 թուին, գրեր է Ներսէս վարդապետի եւ իւր աշակերտ Եսայիի համար. յետոյ (թուի Ներսէսի մահէն վերջը) Թովմա վարդապետ իւր աշակերտին հետ վերստին համեմատեր է ձեռագիրը եւ սխալները մանրատառ նշանակեր: Երկրորդ նորագող մըն է տանուէր Պօղոս՝ ՌՅԴ = 1671 թուին. իսկ վերջին ստացողներ են նախ ... ոս ոմն եւ յետոյ Յովհաննէս վարդապետ՝ որ նուէր է ստացած Զաքարիայէն:

Ձեռագրին բովանդակութիւնը հետեւեալն է.

Էջ 1ա՝ քիչ մը աղտոտած երեսին վրայ սա յիշատակարանը. «Զ. վերջի նորագել

առաւել նր տառիս բարեմիտ եւ անասէր տա-
նութիւն պաւլոսն որ ետ նորագել նր տառս
բարի յիշատակ հոգոյ իւրոյ եւ ծնողացն. հօրն.
փրկուն. եւ մօրն օղիկին. եւ կողակցին. շաղա-
կուն եւ որդուն աւետիսին եւ կողակցին խոռո-
մին. եւ որդուն մանուկին եւ եղբարն պաղոսին.
նազարն. եւ կողակցին. թուրվանդին. եւ քուերցն
գալիէկուն եւ գասերացն. եւ ամ արեան մեր-
ձաւորացն. կենդանեաց եւ հանգուցելոցն. եւ
մեծ պապուն եղզան եւ կնչի յիշէցէք ի տն զբա-
րէմիտ. անուակեր պօղոս. որ արարչաւ բարութի
նորագեց զնր գիրքս եւ եղ ի զնն (երեք բառ
եղծեալ)ն անջինջ յիշատակ (մի բառ եղծեալ)
ԹՎ. Ռ. Ծ. Ի.

Էջ 1բ՝ դատարկ է:

Էջ 1^{bis}ա—2բ՝ «Բաճխապատում (նախ
«յառաջնում» . երկրորդ գրիչ մը յետոյ սրբա-
գրած) իր արարչագործութեց եւ իր նահապե-
տացն եւ իր ալիտիկետացն եւ իր կաակարա-
նացն հնոց. ան եպիփան ասացեալ, Բաճախա-
պատմն (ըստ վերինին) աւուր արար ան զվերին
երկինս եւ զերկիր եւ զըտր... (վերջ 2բ) վնգի
սահմանակիցք են երբանցիքն փինիկեցոց աշ-
խարհին».

Ղերջի տողիս տակ նոյն գրչով՝

Զմեղապարտս յիշեսցիք ի քն՝ աղաչեմ եւ
զծնողան իմ.

Էջ 3ա. Առաջարան թագաւորութեանց.
վն (կարմրատառ) ի յերկուս գիրս զառ ի յեր-

րակցւոց պատմութիւնը բարձանելոյ. զի ԻՒ. Նշա-
նագրաւք...

Էջ 4բ. Արքայն Եփրեմի խորին ասորոյ
Գեկնութիւնն ստմուելի Ասացեալ. Գիրք ստմուելի
որ պատմեն զեղկանաւ... (կը հետեւի ցանկը,
որուն վերջը՝ տարրեր գրով)

Էջ 6բ. Զպատահեալսդ այսմ՝ մատենի
աղաչեմ յիշել յաղաւթս զսաացաւ սորին
զմեծ հակարն ներսէս. նոյնն է զնուաստ ոգիս
կայի հետեւող եւ աշակերտ նր առնն նոյն ներս
իդի: (Ասոր տակ կարմրատառ)

Էջ 6բ. Եւ ի սկիզբն բանից իւրոց Այս-
պէս ասաց: Ա (այս ա-ը սեւ մեծ եւ զարդա-
րուն) յը մի էր յարեմաթեայն սիփա (վարդա-
գոյն) յԵփրեմ լեռնէ. այսինքն... (վերջը էջ
37բ) որ ոչ մերկաց ըզսուսեր իւր ի վերա պա-
րանոցի արքային:

Ասոր քով՝ Զմեղապարտս յիշեալիք ի քն.

Եւ տակն իրր խորագիր՝ Ողբք դաւթի վն
շաւուղի եւ յովնաթանու. երկդ թագաւորու-
թեցն: Եւ արդ ողբս առեալ դաւթի լայր ըզ-
շաւուղ... (վերջը էջ 60բ) արգելաւ մահն ի
դառնացող ժողովրդենէ անտի. (ասոր քով նոյն
գրչով) աւգնէ քն. (տակը իրր խորագիր)

Կատարեցաւ մեկնութիւնն ստմուելի մեկնիչ
թագաւորութեանն. Գպրութիւնն թագաւորաց.
գրէ զամս կենաց... (էջ 61ա) եւ ի սկիզբն
մատենագրութենն իւրս այսպէս ասաց. (կար-
մրատառով) Եւ արքայն Դաւիթ ասէ...

Էջ 93ա. լուսանցքի վրայ բարակ գրչով
 «2րդ. թգութք»:

Էջ 108բ. Կատարեցաւ մեկնութի թա-
 ցաւորութեանն շնորհօքն նայ. (տակն իբր խո-
 րագիր կարմրատառ) Կեկնութի դպրութեն իր-
 բամենու (եւ վարդագոյն՝ միայն առաջին Մ սեւ
 եւ մեծ զարդարուն) Կատենագիրն դպրութեան
 իրբամենու... (նոյն էջ ստորին լուսանցքի վրայ՝
 բարակ գրչով)

Աւագ եւ եղուկ է անգէտ գրագրին:
 նշած հոգի. Ինչ կանես. գիտեմ բանական
 ես. զգիրս տողել ես եւ մեկիմեկ յինչ ես կցել.
 (Իմա թէ կուզէ դատապարտել առաջին գրիչը՝
 որ առանց բաժանումներու՝ տարբեր գրքեր
 միայր կը գրէ):

Էջ 145ա այսպէս կը վերջանայ Մնացոր-
 դաց մեկնութիւնը՝ «Արպէս զի պղծեցին հարք
 նոցա զանուն իմ»: Ասոր տակ առաջին գրչէն՝

Շնորհաւք եւ ողորմութիւն նայ կատարեցի
 զտառս նծաշունչ ես փցուն եւ ապիկար գրող
 լուսեր. ի վայելումն նր եւ ամենագով. չէքն
 ներսէսի. ազաւեմ զգասս լուսերամից յիշել
 զբազմամեղ գրողիկս եւ զժառանկորդ գրիս
 զհոնտոր զիգն եւ նծ յիշողաց ողորմեսցի. ի
 թուիս հայոց. չիթ գրեցաւ.

Ասոր տակ բարակ գրով՝

Ա՞ն ողորմի ներսէս չիթապետին եւ ինձ
 թիֆնա չիգպիս որ զանարուեստ գիրս յաւարտ
 ածի. քն նծ այն աշկնաին ողմեսցի. որ նկ. ինքն
 ընդ մեզ տանջի ամէն:

Էջ 145բ (կարմրատառ) Մեկնութի յեսա
 եւ դատաւ զոր արաւ ին եփր ի աբ: Եանձն եղև
 ժողովուրդն յեսա... (սեւատառ եւ սկսեալ
 անձն-էն. վերջը՝ էջ 153բ՝) զի գուցէ թէ որ
 պէս փոխանակեցեն զնա.

Էջ 153բ՝ (կարմրատառ) Մեկնութի յե-
 սա եւ դատաւորացն զոր արարեալ է ծայրա-
 քաղ ին եղիշէի հաց վարդապետի. աւգնէ քն.
 Կռեցաւ յեսա նաւեանց ի աէ առաջնորդ...
 (սեւատառ սկսեալ ոչեցաւ-էն. մեկնութեան
 ընթացքին մէջ 12 կարմրատառ խորագրեր՝
 այլեւայլ գլուխներու. վերջն է՝ էջ 187բ՝) եւ
 խաղ էղև նոցա նոյնպէս եւ ամենայն ինչ
 աւրհանէ է նոյն:

Հոս սկսուած է նաեւ Եղնիկը.

Էջ 187բ՝ Երանելոյն եղնակ վարդապե-
 տին Կողբացոյ. Եորժամ՝ զաներեւոյթէն...
 (տես քիչ մը վերը քովը կայ զարդի ամենա-
 հասարակ ուրուագիծ մը):

Եղնկայ ձեռագրին եւ զննեալի տպագրին
 էջերու համեմատութիւնը հետեւեալն է.

Չհաւել թղկէ—չ.

167բ — 5

188ա — 6, 2 զեւ. զի փ.

բ — 7, 2 գոյանալ եկին.

189ա — 7, 26 որիկ խնայի...

բ — 8, 26 խեն եւ ոչ...

190ա — 9, 26 քաղքառ պատառ...

բ — 10, 25 աւանդիք են.

191ա — 11, 25 զի որ շարժին.

բ — 12, 25 եւ ընդ մշանկն...

240. 42 80. 42-4.

- 192տ — 13. 26 -նայն տնայնից.
 ր — 14. 26 որ մերթ հաշի.
 193տ — 15. 26 -եա. եւ յարմար.
 ր — 16. 26 աւագանի պաշար...
 194տ — 17. 25 -լ են երբեմն.
 ր — 18. 25 անպատշաճ.
 195տ — 19. 25 -ե չնդգեմ.
 ր — 20. 25 այլ եւ խառն.
 196տ — 22. 2 -մ ախար աւագ.
 ր — 23. 3 -ամարիցին զկառ...
 197տ — 24. 5 - ջանեւ կամեցաւ.
 ր — 25. 9 -արին անարեւու թիւն.
 198տ — 26. 10 -ինպարդ աշի.
 ր — 27. 10 թեւ աշ միայն.
 199տ — 28. 13 եւ չարիքն ի.
 ր — 29. 13 -առա չարեացն.
 200տ — 30. 14 երեսնացին.
 ր — 31. 15 զի նախ քան.
 201տ — 32. 18 պէտպէս բնու թ.
 ր — 33. 18 ինչ ընդ միմեանս.
 202տ — 34. 19 եւ ի հոգիս.
 ր — 35. 19 յիշատի նմին.
 203տ — 36. 20 չարարարս.
 ր — 37. 21 -մամ պէտքն.
 204տ — 38. 24 -ան մասու ջանիցն.
 ր — 40. 1 անմեղիքանու թիւն.
 205տ — 41. 1 զանմեղիքանու թ.
 ր — 42. 2 որով կարող.
 206տ — 43. 3 -պար իսկ էր.
 ր — 44. 4 ասու զանազին.
 207տ — 45. 9 եւ ըստ նման.
 ր — 46. 11 աբուր թ ընամբ.
 208տ — 47. 11 -արթ եր առնուլ.
 ր — 48. 15 -պիտի իրաց.
 209տ — 49. 19 -աարեբիցն աշ.
 ր — 50. 24 եւ աշ փարիշ.
 210տ — 52. 1 կամեցան եւ.
 ր — 53. 4 եւ ի թ ընամու...
 211տ — 54. 8 անհնազանդու թիւն.

260. 12 809. 12-100.

211թ — 55. 11 իմանայցեն.

212ա — 56. 14 միջոյ երարէ.

բ — 57. 16 թեան ընդ տիւր . . .

213ա — 58. 18 յայտման.

բ — 59. 21 ոյլ բնութ.

214ա — 60. 24 -ոք յայտ է.

բ — 61. 26 իբրտա տայցեն.

215ա — 63. 2 երկի գ ի միւս.

բ — 64. 4 հեթանոս իցեն.

216ա — 65. 5 -ան անուցանեն.

բ — 66. 8 եթէ և տիրո.

217ա — 67. 10 -արձեւալ կտան.

բ — 68. 13 միւր միւր.

218ա — 69. 13 -դէմն զգազա.

բ — 70. 16 -բացալ է.

219ա — 71. 18 թէ և ի.

բ — 72. 20 դեմ ստուգութ.

220ա — 73. 24 -նէր ի գրտիւրն.

բ — 75. 1 մահ ի վերայ.

221ա — 76. 4 եթէ և կայեալ.

բ — 77. 6 և ոչ նա.

222ա — 78. 11 -ացալ զգալ.

բ — 79. 13 տառի մարդայն.

223ա — 80. 14 -երարն հարցին.

բ — 81. 16 նոյնպէս և.

bisա — 82. 19 գարնեալ թէ.

բ — 83. 20 հաւատովք.

224ա — 84. 24 գէ. գգէ.

բ — 86. 2 -ոք հանէր.

225ա — 87. 2 -նէր և որբովք.

բ — 88. 5 ի բեանց եթէ.

226ա — 89. 7 -չափեալն եթէ.

բ — 90. 7 -իտանեայք ոյլ.

227ա — 91. 9 -ան և բնա.

բ — 92. 8 և գտան տա. . .

228ա — 93. 13 -յա և թէ ուր.

բ — 94. 15 պատանիս իւր.

229ա — 95. 16 -գանդ յոգեալ.

բ — 96. 18 շոշափի կամ.

240ւ. 67 Տպ. 67-ուց.

- 230ւ — 97. 21 -կաց կամ համբ. . .
 բ — 98. 23 եւ զպայն իմե.
 231ւ — 100. 1 -իցեն եւս ոք.
 բ — 101. 4 ի կուսե ծնանել.
 232ւ — 102. 7 գոյ որ կարիցե.
 բ — 103. 9 եւ ոչ առ առ.
 233ւ — 104. 11 -արիք ծովականք.
 բ — 105. 12 կենդանի կայ.
 234ւ — 106. 14 նոյնպէս եւ.
 բ — 107. 16 յԱստու ծոյ հրամանէ.
 235ւ — 108. 18 -ն հոգիք.
 բ — 109. 21 բոցց միայն.
 236ւ — 111. 1 որդիք ծնան.
 բ — 113. 13 եւ յեւ հազար.
 237ւ — 114. 22 -առ որ եւ անուշ. . .
 բ — 115. 25 ոչոպիսի անհառաւ.
 238ւ — 117. 3 նորա ամենայն.
 բ — 118. 6 թեքակաւորութ.
 239ւ — 119. 11 հազար ան.
 բ — 120. 15 քաղցր եւ մի. ան.
 240ւ — 121. 19 -բառաց կարգաց.
 բ — 122. 22 -արած լուսաւ արացն.
 241ւ — 123. 25 հառապք թէ եւ.
 բ — 125. 2 շար արարածս.
 242ւ — 126. 6 -ական եւ Յաց.
 բ — 127. 11 -ուց որդոց.
 243ւ — 128. 15 բարի էր.
 բ — 129. 21 քան զնա եւ.
 244ւ — 130. 25 լինելն եւ.
 բ — 132. 5 յերկու անուշ.
 245ւ — 133. 8 եւ ոչ բարւոյն.
 բ — 134. 11 եւ զխորդ.
 246ւ — 135. 14 -դարեւ արդէ. բ.
 բ — 136. 16 ազա եւ յգութ.
 247ւ — 137. 19 -ոյլ ազատամն.
 բ — 138. 22 մտանէր եւ.
 248ւ — 139. 26 ոչ հաւարացի. ա.
 բ — 141. 2 նոցա գաւառ. որ.
 249ւ — 142. 4 -առաւորն արդէս.

Ձեռն. Էջ Յոգ. Էջ առ Գ.

- 249թ — 143. 6 -եանք. յարու թեան.
 250ա — 144. 11 ոչ գլխահան.
 բ — 145. 14 բարի եւ գեղեցիկ.
 251ա — 146. 16 -նեղ փախստականք.
 բ — 147. 20 զի է թ նոցանէ.
 252ա — 148. 24 եւ զմեւ կն.
 բ — 150. 3 նախ փշեաց.
 253ա — 151. 7 միմեանս. զի.
 բ — 152. 12 թ խաւ արն.
 254ա — 153. 16 եւ ուստի բան.
 բ — 154. 20 կենդանեաց.
 255ա — 155. 23 -անգրասու ծան.
 բ — 157. 1 արգ հասարակաց.
 256ա — 158. 4 -բոկանէ կազմեալ.
 բ — 159. 8 եւ են հարկաւ ոք.
 257ա — 160. 13 տարեւտանեայցն.
 բ — 161. 17 -եցաւ փառաւ ոք.
 258ա — 162. 23 -ան թ կատարածքն.
 բ — 164. 3 գլխահան է.
 259ա — 165. 7 եւ զի ոչ անս.
 բ — 166. 13 -ով տեսան.
 260ա — 167. 19 եւ ոչ ըստուած.
 բ — 168. 24 -ովք բազմաք.
 261ա — 170. 3 սլապցեաց.
 բ — 171. 7 յաւ խանից.
 262ա — 172. 12 էր. զի պիտոյ էր.
 բ — 173. 20 -ործոցն եւ.
 263ա — 174. 26 յամարածոյն.
 բ — 176. 3 նշանակ.
 264ա — 177. 6 -նական ազգեց...
 բ — 178. 10 յորդորելոյ.
 265ա — 179. 13 -մա գան ըստուծոյ.
 բ — 180. 19 եւ նա ստատէր.
 266ա — 181. 25 -եղ իրբեւ.
 բ — 183. 5 սուրբ եղեալ.
 267ա — 184. 13 -մեցաւ է ի.
 բ — 185. 19 տաւց Մովսէս.
 268ա — 186. 24 -արգել. ուստի.
 բ — 188. 4 անշարժ.

240-42 8-դ. էջ 1-14.

- 269ա — 189. 10 ապարանիցն.
բ — 190. 15 Էս յամենայն.
270ա — 191. 10 ասեն ի միջոցի.
բ — 192. 24 -աք ծանրութիւն.
271ա — 194. 3 -անի: Էս.
բ — 195. 8 սրահեցեք.
272ա — 196. 11 արարչին հոշի.
բ — 197. 16 վերայ քան.
273ա — 199. 9 և արեգակն.
բ — 200. 20 զի յարև հոս և.
274ա — 201. 26 -աւ աշխարհ.
բ — 203. 6 -ա թեան.
275ա — 204. 11 -եւ: Էս ի.
բ — 205. 16 իրբն: թե.
276ա — 206. 20 -արդեաւ Հասանէք.
բ — 207. 24 -արութիւն էր.
277ա — 209. 7 ամենայն.
բ — 210. 11 -ին յանդէս.
278ա — 211. 16 -անց ոչ.
բ — 212. 20 քնն զի.
279ա — 213. 25 յայն և զի.
բ — 215. 4 ծագաց արց.
280ա — 216. 9 -աւ յանձնեան.
բ — 217. 17 լուսնի բարբառիկն.
281ա — 218. 22 -նաց իմաստանքն.
բ — 219. 26 լուսաւորութեան.
282 փախցու ան և.
283ա — 221. 4 -աւ ամենայնի.
բ — 222. 8 զկարիւ մարտնցն.
284ա — 223. 12 մեռանիցին.
բ — 224. 15 թե արդև.
285ա — 225. 21 միջոյ բառաւորց.
բ — 227. 1 -աւ մասուն անք.
286ա — 228. 7 -անց արժանի.
բ — 229. 12 -ացեալ բերանել...
287ա — 230. 20 -ե թե յամենայն.
բ — 232. 1 -այ իտրհէի.
288ա — 233. 5 -աբ և զհոբ.
բ — 234. 8 հարազու թեան.

230. 62 84. 47 — 9.

239տ — 235. 11 թնչ, որ է.

բ — 236. 16 արերարու թիւնն.

290տ — 247. 21 ի արերարու թ.

բ — 239. 1 արխարհն.

291տ — 240. 10 արուներն Բուհաց.

բ — 241. 17 զնա յարաց.

292տ — 244. 8 արանել ի ամա.

բ — 245. 13 անն անկնել.

293տ — 246. 18 արին զնա.

բ — 247. 23 արցել զժախակ.

294տ — 249. 3 ար. արգ.

բ — 250. 8 թող զարց.

295տ — 251. 12 ար. զեթ.

բ — 252. 19 զարձակու է.

296տ — 253. 23 արակն թէ.

բ — 255. 4 արատուռչ.

297տ — 256. 8 արարակ արարին.

բ — 257. 13 զնկնգաւ ար է.

298տ — 258. 19 արհն, զնա.

բ — 259. 23 արց ճախ.

299տ — 261. 1 արգ. ար է.

բ — 262. 7 թէ իրքէ.

300տ — 263. 22 ար յայտ յանգիման.

բ — 267. 1 ար զարան.

301տ — 263. 11 արց ընկերացն.

բ — 264. 17 արհարարանքն.

302տ — 268. 6 կերպարանն էին.

բ — 269. 10 յարաւ յարան.

303տ — 270. 15 ար յիւրան.

բ — 271. 19 ար է. անգնկարացաւ.

304տ — 275. 6 անգանն ար.

բ — 276. 11 թէ ար հարի.

305տ — 272. 23 թէ արարից.

բ — 274. 2 արհան արար.

306տ — 277. 15 զի զայսց կրկուց.

բ — 278. 18 է. ոչ ի զարն. (զն.

բ — 279. 13 զար արարցն. արի.

բ — 281. 2 արար է. նար.

բ — 281. 9 արհարան, հար).

240-42 հարկէ-աչ.

- 307ա — 281. 9 -ի է թէ մեղքն.
բ — 282. 13 թէպէտ եւ գայ.
308ա — 283. 17 ախորժեն աւանդ.
բ — 284. 22 աւարեալ թէ.
309ա — 285. 25 եթէ բանիս.
բ — 287. 3 -բ առիս եւ.
310ա — 288. 7 ասար հրեշտակաց...
փնչ — 289. 5 փ մեկնեացե.
սբէ յետոյ 279. 13 Յետոյ
այնչափ առ աստուածս, փնչ —
279. 19 փան կերակրաց եւ ի):
բ — 279. 20 հմտ մե եւ ի... (փն-
չ — 280. 20 եր եւ աչ դառն.
-սբէ յետոյ 289. 5 Երդ հա-
տառեալց... փնչ — 289. 9
եւ ապա թէ այդ ի-ի 289.
20 քանզի գրիտառս... փնչ —
281. 2 առնի է թէ հաստառնչ
վայ Գր Յե-տէն Գր):
311ա — 289. 9 -ընտիր լինիցին.
բ — 290. 15 անմահ եւ առնի...
312ա — 291. 20 եւ մահկանացուիս.
բ — 293. 1 եւ առաւել.
313ա — 294. 4 ա մէք պարս է.
բ — 295. 7 -զթիմ գրե.
314ա — 296. 10 գգառաւ որս թիւն.
բ — 297. 13 իջեալց յայլոց:

Եզնիկը կը վերջանայ 314բ էջին տողին
հետ: Յաջորդ էջը՝ 315ա՝ միւսնոյն գրքն. ո՛վ
երամբ աղանձեաց ընթերցողք որրո՞յ տառիս յի-
շեսջիք զկազմողս զգո՛ր:

Ըսոր տակ կը սկսի "Ի դատաւորաց մեկ-
նութենէ, վերնագրով նոր հաստուած մը"՝ "Եւ
յեւ նորա յարեաւ սամեղար որդի անաթեա",
վերջը՝ էջ 320բ "կոտորեցան նաւաղունքն որ

մնացին ի հետս նոցա. եւ քի՛ փափք յաւիտենս :
 Զսակաւ աշխատողս յիշեալ ի նոր ազաւեմ :
 Ըմբողջ այս հաստատմն ալ նոյն առաջին գրէն
 է. թէ եւ վերջին երեսներուն մէջ տառերը
 սկսած են հետզհետէ փոքրանալ՝ տեղի սղու-
 թեան պատճառաւ :

Էջ 321ա կայ երկու յիշատակագրու-
 թիւն. զժբախտաբար առաջինին ծայրէն թուղ-
 թը ուղղանկիւն եռանկիւնի ձեւով քերուած
 ըլլալով՝ շատ տողերու վերջը պակաս է. այսպէս՝

Ի հուսկ եւ ի վերջի... տեսանեմ զո՞ բա-
 րութի՛ եւ զբար... անդի հեղինակս եւ ի ժա-
 ռանգաւորս եկի՞... եալ եւ ծովացեալ մեղաց
 մերոց՝ Ե՛ս տառատե... ոս՝ սիրող բանի եւ սպա-
 սաւոր. ճանապարհ որ... ոյ ձոր. հանդիպեցայ
 ըստ նախատեսութե՛ն նյ. առ... ճգնաւորի միոջ
 որոյ անուն յակօր յորջորջի իւր որ եւ ի ք...
 ի ծերպս վիմացն քողեալ մի՞զ որ եւ ուռճա-
 ցեալ հողով, հան... մահն քի՛ յինքն բերե-
 լով. ըստ մի՞գէին թէ վն քո մեռանիմք զաւրհ...
 եւ ի հարկաւորացն՝ նայ եւ ի վաերշականացն.
 նահանջեալ էր զինքն... արի կամօք եւ անա-
 զութ սիրով որ ունէր առ ան ընկալաւ զմեզ.
 եւ... զի ոչ գոլով մեր նիւթ վրդա՞թութե՛ն որ
 են գիրք՝ զմատենանս զայս յաճախնաւ (քե-
 րուածներով. նախ յառաջնում?) թագաւորու-
 թե՛ց մեզ շնորհեաց. յիշատակ բարի՛ իւրն եւ
 ծնօղջ իւրոց՝ եւ մեր ընկալեալ իրբեւ զաւրհու-
 թի՛ եւ բն. պատարագ եւ նւէր նյ. որ հան-
 դիպիք այսմ տառի՛ յիշեալիք զառաջին երախ.

տաւորք սորայ եւ զվերջին երախաւորք սորայ՝
տաւջի զենման, անմահ գառինն նոյ զգութ եւ
զողորմութի հայցելով յնոյ նոյ եւ մեզ. եւ զյի-
շեցողսդ յիշէ անմուտցն նոյ յարքայութի մառն:

Երկրորդ յիշատակագրութիւնն է՝

Ես զաբարիտ գնեցի զգիրքս ի հալալ եւ
յարգար վաստակաց իմոց: Եւ ետաւ յովհաննէս
վարդապետին յիշատակ ինձ եւ ծնողաց իմոց
փերստին եւ թա... խաթունին. արդ ով որ
հանգիպիք այս նոյ տառիս յիշեցէք ի քն զիս եւ
զծնողսն իմ միշտ եւ հանապազ եւ ինքն քն
նոյ զձեզ յիշէ յիւր արքայութին մառն եղիցի
եղիցի. ընդ նմին եւ զիս զանպիտանս որ զսակաւ
գիրս գրեցի յիշեցէք:

Մնացեալ էջերը բոլորովին պարսպ են:

Կը մնայ մեզ յիշել թէ բոլորովին նոր
գրիչ մը սկսեալ էջ 226ր մինչեւ 265ր՝ լու-
սանցքի վրայ տեղ տեղ գրած է արաբական
թուանշաններ, որոնք կը ցուցնեն Եզնկայ Զմիռ-
նիայի տպագրութեան համապատասխան էջերը:

Ստորեւ կը նշանակենք թէ ձեռագրի որ
էջին որ տողին գէտ ինչ թուանշան գրուած է
եւ թէ այդ տողը զենեակի տպագրին որ էջին
որ տողին կը համապատասխանէ:

ԶԵՆ.		ԶԵՆ.
226ր, 2	բայց եւ	79 = 90, 9
14	նոյ որպէս այլուր	8[0] = 90, 26
227ա, 17	եղոյ ոյլ գիտեմք	81 = 92, 4
228ա, 19	տուցեալ ի լեզինն	83 = 94, 14
229ա, 2	ա քրորէի ի միջ	84 = 95, 17
229բ, 1	է եւ որ զգայնոց	86 = 96, 20

ՅԱՆՆ. ՆՈՐԱ. 200. ԳՆ.

242.	243.
242բ, 18 շեր եւ ոչ թագաւ . . .	113 = 128, 13
243ա, 18 -ա վասն որդոյն	114 = 129, 17
243բ, 4 -հանի եւ զնոսա	115 = 129, 26
244ա, 1 ինեջն եւ աստուած	116 = 130, 25
250ա, 7 -կ զխարամանա	128 = 144, 20
254ա, 13 մի գեղեցիկ	158 = 154, 9
254բ, 9 -եան սրոյ	158 = 155, 6
255բ, 1 արդ հասարակաց	141 = 157, 1
259ա, 13 եւ յայտ է թէ	149 = 165, 26
264ա, 6 ինչ ինչ բարի	160 = 177, 13
265բ, 3 ոչ եթէ լուսնափն	164 = 180, 23

Երեւոյն գրիչը դարձեալ մի քանի էջերու ստորին լուսանցքներու վրայ նշանակած է մի քանի նշանակալի թուանշաններ եւ տեղեկութիւններ՝ հետեւեալ ձևով.

Էջ 241բ	գրուած է	44 թուղթ է.
" 257ա	"	մինչ վերջն ծէ թուղթ է.
" 279ա	"	35.
" 285ա	"	30.
" 291ա	"	24.

Ասանցմէ առաջինին նպատակը յայտնի չէ. միւսները կը նշանակեն բուն եզնկայ մինչեւ վերջը մնացած թուղթերուն թիւը:

Բ.

ՀԵՆԳԸՄԵՆՔ ՀԸՄԵՄԸՏՈՒԹԵԸՆ ՉԵԹԸԳՐԻՆ
ԸՆԴ ՏՊԸԳՐԻՆ

Եղնկայ ձեռագիրը ապագրին հետ հա-
մեմատելու ժամանակ գործածած ենք ղենեաիկի
ՌՄՀԵ թուականի ապագրութիւնը. այս թուա-
կանով ղենկայ քանի մը ապագրութիւններ
եղած են ղենեաիկի Միաբանութեան ապարանէն՝
տարրեր տարրեր տարիներ, որոնց խրոջանչիւրը
բոլորովին տարրեր ապագրութիւն է. բայց
որովհետեւ հրատարակիչները աշխատած են
այդ զանազան ապագրութիւնները բոլորովին
նոյն ձեւով դուրս հանել, ուստի անկարելի
էր մեզ որեւիցէ նշանով որոշել թէ որ ապ-
ագրութիւնն է մեր ունեցածն ու գործածածը.
ուստի կը բաւականանա՞նք միայն ՌՄՀԵ
թուականը որոշելով:

Յաջորդ գլխուն մէջ ձեռագիրն եւ
յիշեալ ապագրին ունեցած տարրերութիւնները
ամենայն բնականորութեամբ եւ ամենայն
խղճմտութեամբ նշանակած ենք, առանց բան
մը զանց ընելու: Համեմատութեան ժամանակ
սակայն ներկայացան խումբ մը այնպիսի
տարրերութիւններ, որ ամէն անգամ առանձին
առանձին նշանակել աւելորդ ծանրաբեռնութիւն

Համարելով, բաւականացանք միայն այստեղ ընդհանրապէս յիշելով:

1. Ձեռագրին մէջ գրքերու եւ գլուխներու կամ հատուածներու բաժանում չկայ. այս բանը պարզապէս հրատարակիչներու կողմէն է աւելցուած, ինչպէս կը յիշուի տպագրին սկիզբը գրուած համառօտ «ընկուցում»-ին մէջ. «եւ զանցդաւոր զմիահետ գրչագիրն արարաք ի գիրս եւ ի գլուխս»:

2. Ձեռագրին մէջ առհասարակ է եւ է տառերուն տարբերութիւնը պարզ չէ. ուստի շատ տեղ է-ով կարծուածը կրնայ է-ով ալ գրուած համարուիլ եւ ընդհակառակը. այս մթութիւնը ամէն անգամ նշանակել աւելորդ համարեցինք:

3. Ձեռագրական տարբերութեանց մէջ ի նկատի չենք առած «եւ» շաղկապին գրութեան եղանակը, թէ արդեօք միատառ «և» ձեւով է գրուած, թէ երկատառ է-:

4. Յաճախ կամ գրեթէ միշտ բառերն անանջատ գրուած են ձեռագրին մէջ, այս կէտն եւս նշանակել ամէն անգամ՝ աւելորդ կարծեցինք:

5. Վէտագրութիւնը, ինչպէս յայտնի է, ձեռագրաց մէջ որոշ կանոնի մը կամ դրութեան մը տակ չի մտներ առհասարակ. այսպէս է եւ մեր ձեռագրին մէջ. ուստի այս եւս նշանակել զանց ըրինք:

6. Ձեռագրին մէջ 3 տառի յապաւումներ շատ կան. ինչպ. հօհ, փոխանակ ըսելու «հայել».

կամ հօգուտ, փոխանակ գրելու «Հայերէջ», այս պակասները նշանակած չենք:

7. Չենք նշանակած նշնպէս աւելորդ անգիր շ-երու կիրառութիւնը, այսպէս հօգուտ հայերէջ, փոխանակ «Համանշնանագր»:

8. Չենք նշանակած պատիւները, որ քիչ անգամ գործածուած են ձեռագրի մէջ:

9. Ձեռագրի մէջ է ձայնին տեղ առ-հասարակ -- է գրուած. այս տարբերութիւնը նշանակած չենք. բայց ուր որ է պատահի փոխանակ -- գրութեան, նշանակած ենք:

10. Տեղ տեղ մէկ մէկ տառեր քերուած կամ ջնջուած են. իսկ քերուածները կամ փոխանակուած են նորերով (սրբագրուած) եւ կամ այնպէս պակաս թողուած են. առաջին պարագային նշանակած ենք ուղղուած ձեւը՝ փակագծի մէջ յայտնելով թէ քերուած կամ սրբագրուած է բառը. իսկ երկրորդ պարագային համառօտութեան համար՝ քերուած եւ բաց թողուած տառերու տեղ դրած ենք ≡ նշանը:

11. Ձեռագրին մէջ «ութիւն» վերջացող բառերուն եւ ասոնց այլեւայլ հօլովածեւերուն համառօտագրութիւնները պարզ չեն. ինչպէս յայտնի է. ուրիշ տեղ սովորական դարձած համառօտագրութիւններն են ութի, ութե = ութիւն, ութեան, բայց ութին, ութեն = ութիւնն, ութեանն. կամ նաեւ պարզապէս ուի եւն: Բայց մեր ձեռագրին մէջ «թիւն» համառօտուած է թէ՛ րէ, թէ՛ րն եւ թէ՛ րն ձեւերով. այնպէս որ կասկածելի է միշտ թէ

Դէ կամ Դ գրուած բառը արդեօք թիւն
պէտք է կարդալ թէ թիւնն: Այս պատճառով
աշխատեցանք ամէն կասկածելի կէտ նշանակել.
մեծութիւն, մեծութիւնն, մեծութենն. ձեւերը
ուրիշ բան չեն կրնար կարդացուիլ, բայց թէ
մեծութիւն, մեծութիւնն. ուստի այս ձեւերը
նշանակել աւելորդ էր. նոյնպէս կարաւտութեան,
բնութիւնքն պիտի կարդացուէին միմիայն
կարօտութիւնս, բնութիւնքն, ուստի ասոնք եւս
չնշանակեցինք. բայց երբ ապագիրը (էջ 21,
տող 2) ունէր ամուսնութիւն, մինչդեռ ձեռագիրը
կը գրէր ամուսնութն, նշանակեցինք, որովհետեւ
այս վերջի բառը կրնար նաեւ ամուսնութիւնն
կարդացուիլ:

12. Ձեռագրական տարբերութեանց մէջ
ընթերցողը երբեմն պիտի գտնէ ձեւեր, որոնք
ապագրին հետ բոլորովին նոյն են. այս պա-
րագային սխալմունք մը ենթագրելու չէ.
որովհետեւ յիշեալ ձեւը գիտմամբ է գրուած՝
չեղտելու համար թէ իրօք ձեռագրին մէջ ալ
այդ ձեւն ունի բառը. այս կը պատահի այն
ժամանակ, երբ նշանակուած բառը զոր եւ իցէ
պատճառով կրնայ կասկածանքի ենթարկուիլ,
կամ եթէ բառին հետ համեմատելի ձեւ մը կը
գտնուի նոյն էջին վրայ:

ՉԵԹԵԳՐԱԿԱՆ ՏԵՐԻՆԵՐԻԹԻՒՆՔ

ԷԸ — 1

- 5 1—3 Երանելոյն հզնկա վարդապետի (այսպէս կար-
մրագլոյ. յետոյ սրբազրուած անկէ մանր
ևւ սու տառերով այսպէս. Երանելոյն հզնակ
վարդապետին կողքացոյց).
4—6 Հիք գիգր առաջին Եզն ազանդոց Հեթանոսացն.
7 զաներեւ այթ էն. նախապէս գրուած զաներեւ.
աթ էն.
10 Եթառակել.
6 3 զբրաբն.
7 առքննին.
8 Բնայաթն. գծուած վանկը մանր տառով
լուսանցքի մէջ.
10 Էթինն.
23 Թնէ (նրկրորդ էն ընդման նշանով).
7 5 Հիք առնայն.
8 առաւ է.
10 Էրեւելաց.
14 Հիք ժամանեցաւ ցանկել.
1 Էիք սեպհականաւ.
5 Ընքեան.
11—12 առ Եաննայնի.
22 նախապէս անխախտ առ. յետոյ = քերուած
— անխախտ առ.
24 որ.
9 1 Բզմաւքն.
6 ագրիբն է է (և ընդման նշանով).
6 որ զամենայն (որ քաղք տողամիջուր նոյն
գրչից).
8 Հիք այս Բնքն.

էջ. —

- 9 15 զեղեցկութեան (տողամիջում նոյն գրչից ն — զեղեցկութեանն) .
- 19—20 ի բարոյաբարէ .
- 22 հերձ. անպապ .
- 23 բարո .
- 24 հիւշն .
- 10 1 ի բարեբար (ար-ք լուսանցքում) .
- 8 ընդերքն .
- 12, 15 խառն. անո .
- 11 6 խառն. անոգ .
- 14 փոփոխութիւն (ք տողամիջում, նոյն գրչից)
- 15 եթէ է (է տողամիջում, նոյն գրչից) .
- 12 14 չիք է . .
- 15 խանարհապաւնութիւն .
- 20 փոփոխութիւն (ք տողամիջում) .
- 24 շշտանքնաւորք (ս քնքում — շշտանքն-
աւորք) .
- 26 աւանդն, նոյն գրչից ուղղութեամբ աւանդաւն .
- 13 25 զհարց .
- 26 անշնչ .
- 14 1 բարեւութ (տողամիջում մանրատառ ուղ-
ղութեամբ իւր — բարեւութ) .
- 26 զի մերթ .
- 15 7 պաշտաւնիցն .
- 10 զիս զհարց (տողամիջում է, ի — զիս է. զ-
մենայն տիւ) .
- 16 ամաղամառ .
- 19 արեւակ .
- 16 5 զանուշութիւն .
- 6 ժամգահաւորութիւն .
- 12 է. անպատեհն (է. տողամիջում) .
- 21 նահանգն (տողամիջում ք — նահանգն) .
- 22 զամենեւեմ .
- 24 անարգանացն .
- 17 8 զիս զանուշ .
- 11 զիս զանուշ (տողամիջում ք — զիս զանուշ) .
- 14, 22 երբեք .
- 16 չիք է . .
- 17 զաւր. թ (տողամիջում ն — զաւր. թ) .

- 17 25 սոյթաբէն.
 18 3 լուսանցքում նոյն գրչից ի-կ.
 10—11 ի հանդէպ (ի տողամիջում).
 14 բնաւ սլանան (տողամիջում մանք տատով «
 — բնաւ սլանան).
 18 ընդ հիւսսի.
 18 շէ ինչ (ինչ լուսանցքում).
 22 անդիւս.
 26 հարցաւածս քաղց քերութեամբ, հ տողա-
 միջում առաջին գրչից).
 19 22 զցատու ձն.
 24 ընդ երին.
 26 որս ձն.
 20 2 ամուսնու թն.
 4 որդոց.
 9—10 պիտակցեմաւ — պիտայ է գրեաւ. շիք մեզ.
 10 թւել.
 14 դաւաւ թն.
 17—18 արարիչ տակ (տակ լուսանցքում).
 21 1 անընդամի.
 4 հիւզն.
 4 ան անէր (առաջին գրչից « քերութեամբ, տո-
 ղամիջում « — անուն էր).
 6 ամենաբարեան.
 11 աւցակով.
 13 արեւազիտաւ թեմն.
 15 վարեալ (ա ընդման նշանով — վարել).
 22 1 կացուցանէ.
 6 հիւզն ան անեն.
 10 սպառաւ.
 13 ընդդիմակացն, լուսանցքում աց. — ընդ-
 դիմակացացն.
 18 մտադիւրաւ թն.
 23 իրաւացի.
 23 1 լուսանցքում որ. աւելացրած վերելից «
 — որ.
 4 ի տեղով (ի տողի վրայ).
 5 ի հիւզն.
 8 ի հիւզն.

էջ —

- 23 10, 16 Հի. զն. նոյնպէս եւ տող 24.
14 զբարբ.
26 զերկտաքն (տողամիջումս՝ ս? — զերկտաքն).
24 1 Հի. զն.
2 անարգ (զ քերուած — անարգ).
6 լիք ու բեռն.
7 յանարգս.
9 զՀի. զն.
11 ի Հի. զն.
17 Հի. զն.
20 ամբարշտութեանն.
21—22 Հի. զն յան էր.
23—24 զանիւ.
25 1 որ.
2—3, 13 ի անգող.
4 զՀի. զերկ.
11 ասպնդական (տողամիջումս՝ ս — ասպնդական).
18 զՀի. զն.
19 Հի. զ.
26 4 լիք միայն.
8 յոչնչէ.
15 ոչ եւ քարինք կոչեն.
18—19 արեւտան որ ի բնութեանն է.
19 արեւտան.
22 զարեւտագիտութեան.
24 անձնաւորք.
25 զարեւտան.
26 որ.
27 2 Հի. անն.
4, 6 զարեւտան.
4 արեւտան.
6 յոչնչէ.
8 եւ եթ (տողամիջումս՝ փոքրատառ է — եւ եթէ).
14 նիւթ.
14 ընդբեաց.
16 ի միւսն.
17 մերթաւանն.
20 որ.

էջ —

- 27 25 հիւզն.
28 1 անկերպարան.
3 քնէն (լուսանցքում էջ — քնէն).
4 սպանու թն.
5 ըս. թն.
6 ի հարաարութենէ (ի տողամիջում).
12 անդի.
12 զան. անս.
24 զան. անս. 25 ար. ետսին.
29 6 ան. անէլ.
7 լիք եւ շար.
8 յաճառառութե կացեն (տողամիջում ման-
րատառ 5 — կացցեն).
10 է հիւզն.
30 7 արդեաւ.
12 լիք ս. բեռն.
13 լիք զի.
31 1 շարեացն.
3 արար. անս.
4 նոյնպիսիս յազականու թն.
6 եթէ.
8 զհիւզն.
9—10 զենդրեալն եւ զզյալն.
10 շարեացն.
22 հիւզեայն.
25 նոյնպիսիս.
26 սկարս թն.
32 6 զբռնագաւթն (լուսանցքում նոյն զընթաց շա-
րին — զշարին բռնագաւթն).
12 հիւզայն.
12—13 բնու թն էջէ եթ (է տողամիջում — եթէ).
14 գործ. անք.
15 ասեմն.
16 հիւզն.
17 ի յաւ. անոց.
19 ի խառն. անոց հաստանալ.
20 հիւզեայն.
21 չէ մարմինչաւ. գու. անոցն.
24 յաւ. անոցն.

ԷԷ — Է

- 33 2 Հիւզն (սոխալէս եւ տող 4, 5, 6, 9, 12, 15, 20).
 6 յաւաւածալ.
 6 յաւաւածոյքն.
 8 զանձնաւորս թն.
 9 փնչեւ.
 14 յորում չէր նարար (քերուամներով).
 13 թե (տողամիջում եւ — եթե).
 14—15 պարզականքն եւ անարարքն.
 21 աւ աւաթիկ.
 26 ընքեան.
 34 1 ընդերին եւ անդի.
 5 ընքեան.
 8 զհիւզեայն.
 13 անդի եւ հիւզն.
 15 բնաւ թն.
 18 եւ եթե.
 19 եւ յոգիս.
 21 մարթ (թ քերուած եւ ուղղուած տողամիջում ք — մարդ).
 24 սպանութն կամ ընա թն.
 35 9 բաւանդակ.
 18 յաւ.
 21 յաւաղոյն (տողամիջում ալ — յաւաղոյն).
 25 յայանաւ թն.
 36 7 զայլոց.
 10 պահանջիցե.
 11 ընդ.
 12 պահանջե.
 22 անխրաւս թն.
 37 1 պահանջութն եւ ընա թն.
 6 սխեչեւ.
 8 ամաւ անաւ թիւն.
 10 չիթ թեպեւ.
 13 որդոց.
 14 սոյն.
 38 5 սառցաւան.
 7 երկուցունց.
 14 չարութն.

- է՛ւ —
- 38 15 երկուցուն.
17 յանդաշտութե. յաւրինակե տեղի.
- 39 2 տիրելոյն.
9 եւ մար.
- 11 չիք զի.
40 1 անձնիշխանութն եւ ազատութն.
4 ժառանկել.
12 տեղոյն.
- 41 1 անձնիշխանութն.
6 կասեւ (տողամիջում ա — կասեւ).
25 պատեւ.
- 42 16 յանու (յ կիսնիծ) հրամանացն.
25 իշխանութն (քերուածով).
43 4 այնպիսոյն.
5, 13 իշխանութն երկուցունց.
11 բնութն.
25 տեղի լինէր սկիւրն.
- 44 1 անարարիչ.
4 զիպեղիպեւ.
8 չիք կարե ոք.
9 բնութն.
12 փարպազեանութն.
14—15 ի մանկութենէ.
18 բնութն (տողամիջում ա — բնութեամբ).
23 հաշեւ.
24 որ զմարդն (որ տողամիջում).
- 45 2 կամօրցիւ.
5 ճշգիւ.
8 պատեւ.
11 եթէ (ե տողի վերայ).
15 ընդհեւ.
25 չիք փթէ.
- 46 2 միւսն.
46 7 զատուցանել.
17 թշնամոյն նորա պատեւ.
18 չհպեւ (ա ընդման նշանով եւ քերուած).
26 պատեւ.
- 47 4 ի պատեւելո. [Քասեւար].
5 Քասեւար (վերջի ա-ն ամզունացքած —

- 47 7 նախանձեւ .
 7 բառ (ս ուղղամբ ն ա ընա — ընդ).
 8 չգիտեալ (ս ընդման նշանով).
 10 առա.
 12 պատ. իրանէն.
 13 մարդու.
 15 ի մահաբեր (ի տողամիջում).
 15 չիք զոյն յառաջագիտաց մարդոյն.
 48 3 Զնառ ինչ ինչ լուսամեքրում առաջին գրչից).
 8 պատ. իրանապանցու ինանն.
 9 եթէ (ե տողամիջում) պատ. իրանք.
 14 չիք էր.
 17 բշկի (ե տողի վրայ — բշկի).
 21 զպատ. էր.
 22 թշմառոյն (նմու. յաջորդը).
 26 ի թշմառոյն որ ի.
 49 1 պատ. իրանէ բշկի (ե տողամիջում — բշկի).
 3 թշմառ.
 5 ի պատ. իրանէն.
 7 չիք որպէս.
 10 թէ.
 15 կամ որպէս թէ.
 20 որպէս թէ (թէ տողամիջում).
 23—24 անապորոն (պապէս).
 26 սկիւրն.
 50 5 պատ. ետց.
 6 զնոյնց զպատ. իրանն.
 17 չիք է.
 21 չիք նա.
 51 18 իշխանութն.
 26 հասանել ընդհնու (չիք է).
 52 10 որորն (ն տողամիջում).
 22 զստանա (ս տողամիջում — զստանաց).
 26 յարաւանց եւ յասորոց (նշխորոց եւն քեր-
 ում եւ տողամիջում նորից գրուած).
 53 2 զարա թն.
 5 իւրոյն.
 10, 14 զպատ. տաճր. 13, 18, 26 պատ. տաճր.
 17 իշխանութն.

էջ —

- 53 21 ապաստամբի.
24 յիւրմէ.
54 3 ոչ անարար էր.
4 չիք ըստ ձեզ.
7 անգի.
11 թէ չգիտէր.
13 ապա թէ ոչ.
17 անգիտութիւն.
18 յիմարութիւն.
25 յանցանելոց (տողամիջում ուց — յանցան-
ցանելոց).
55 9 ամբարշտացեալ.
25 ակարութիւն.
56 2 չիք եւ.
6 անգամ զի անգամ զի.
7 առ յապա.
9 սպանեալ էր.
19 որ.
23 աւրանկանութիւն.
57 14 պատկէ (տողամիջում փոքրատառ ա
— պատկեալ).
15 հասանիցե.
17 բերցեն (տողամիջում առաջին զօշից ի —
բերիցեն).
19 ոչ անիցե.
20 ոչ ցանկանայցե. կործանի.
21 անգի.
22 թշնամանի եւ ամեջի.
24 կրե.
58 4 զպատիւ բանան.
6 բանաստեղծութիւն մարդ չիցի.
9 պատիւ.
10 ընդ երթն.
18 արեւոյնեացն.
22 կանկնիցեն.
23 արկէ (տողամիջում մանր ա — արկեալ).
26 ի պարտութիւն.
59 3 զնոյն լուսանցքում.
6 չիք անեմք.

էջ —

- 59 10 չիք եւս.
11 եթէ.
23 որդոյ.
25 իւրով.
60 1 ի գրացոյ.
2 թ ընամանեցի (տողամիջում փոքրատառ ս — թ ընամանեցի).
13 եթէ թագաւորն.
20 մահապարտեալատաւորաց (տողամիջում նոյն զընից զ — մահապարտեալ գատաւորաց).
21 իւրաքանչիւր.
25 որ.
61 2 տեսանեա.
4 ցանց ու թեանն.
6 բանն (ներկորդ և ընթման նշանով եւ յետոյ քննուած).
9 այլուստ.
13—14 եթէ չուէ որ կռչէ.
14 եւ պահեմն.
23 ընդերին.
25 բարս.
62 2 ցարս.
19 անդի.
20 բնու թն.
22 պաշտնու թն.
63 7 երկեւղին.
17 որդ.
24 անդի.
26 չիք եւս.
64 7 յաւ ձագաղտացն.
11 բարեւոյթն.
13 ընդեւան.
19 բարոյ.
20 բարոյն.
65 2 բարս ծախեալ (վերջին — ը ընթման նշանով եւ քննուած).
4 սպասեալ.
10 շիքն շարաբիւ.
12 զո.

- էջ —
- 65 19 սրտբեւել.
24 չիք թէ.
25 առեւ ծռւն.
26 այլոց (ն տողամիջում — այլոցն).
66 2 ի բարս.
5 Նորա ամենայնին փասակար.
6 զնոցա.
10 վարազադայնն.
12 զնոցայն.
13 փասէր.
16 փասակարու թն.
18 ըմբէցե.
22 զմանրագոյրն եթէ ընդ որ ուտիցե.
25 քնահաւասացն (ն քնրուած — քնահաւասաց).
67 5, 7 ըմբէցե.
6 զանբանն.
7 չիք որ.
17 գեղս.
24 սր.
25 անդի.
68 5 աւրինաց.
6 պատասխանայ.
7 ընդանիս.
9—10 անեւ (տողամիջում փոքր ա — անեւել).
11, 14 անւանս.
15 ընդեւն թն.
18 անցանկէց.
23 առաջնոց.
25 ընդեւն թն.
69 1, 9 իբրեւ.
2 ընդեւն թն.
3 փասայն.
11 եւ այլն զարլո (չիք որ).
15 եւ այլոց (չիք որ).
19 ընդեւն թն.
25 ընդեւն թն.
25—26 եւ թն.
70 18 քանի զս (— քան. զս).
71 2 սրտբան.

էջ արդ

- 71 20 զմահւան.
24 պատ. իրանաւն.
72 8 բնութե.
11 ի պատ. իրանին.
12 յուշեն.
73 2 ենդր.
3 հաւ ակաց (այսպէս).
4 յարութե.
9 զյարութե.
23 իրբեւ.
74 2 շտպցե.
7 պատ. իրեալ.
10 շիջ աւար.
16 պատ. իրանին.
20 զպատ. իրանաւն.
21 արարեալ (վերջի աւջ մանք տառով տողա-
միջում).
24 թե.
75 1 բնութե.
7 մահւամբ.
16 զնդեցեալ.
18 պատանա (ա տողամիջում).
19 իմաստաւն (տողամիջում ն ա իմաստաւնն).
23 յանդեւութե.
76 6 պատ. իրանին.
26 տես.
77 3 ոգ-րեւ (ոգ տողամիջում).
21 կանխագէր (տողամիջում ուղղուած եւս —
կանխագէտ էր).
78 4 էջոյն (տողամիջում ս — է որդին).
12 որդոյն.
14 սուրբաւ.
78 19 ընդենդր.
22 ընդենցի.
79 2 տեղաւ.
8 զպատ. իրանան (ա զպատ. իրանաւն).
10 զպատանաւն (ան տողամիջում).
80 16, 18 ծնաւզաց.
81 1—2 պակաս իցե կամ յուշ. իցե.

- եջ —
- 81 3 ի մարմինն.
4 յբնիկն.
7 ի դրոս (ք տողամիջում).
11 սկիւրն.
13 յապշտակութիւնք.
14 պեղից.
82 4 Ըմբիցն.
14 անմեղացն.
17—18 որպէս զիշ ասեալ. որդի անգրանիկ իմ էշ
(— որպէս զխորայեղէ...):
20 առաքինեալքն.
83 11 թէ արդարն.
12 ամբարիշտն.
22 թագութն.
84 2 ի դատապարտութն ինչ ոգոց.
5 յարգահատութն.
10 տեսութն.
18 ապա ինեալք (ք տողամիջում).
25 զայն տէրն իսկ.
85 2, 5 հոգով.
7 հոգոյն.
9 առաքեալքն եթէ ոչ (շիջ փնչ).
10 իշխանութն.
13 իշխանութն.
86 9 հոգոց.
12 ռնն.
16 տեսանեմք (տես լուսնոցքում).
19 Ընթեանք.
87 1 ոգոց.
4 ազնականութն.
7 իշխանութն.
11 անգի.
15 զյովքն.
20 թոչացեալ.
24 զաննիշխանութն երկուցուն.
28 երկուցունց.
88 11 անգի.
15 աղջիկն.
16 հոգոցն.

էջ --չ

- 89 2 յաղշտակեցէ.
8 իշխանու թն.
9 գաւթու թն.
12 առնիցեն.
13 ըմբիցեն.
18 անգամշիցէ (ն տողամիջում).
26 զգիրս (գիրս լուսամցքում).
90 2 թէ.
4 նշանաց.
10 թէ եւ հրեշտակք.
17 ոգս եւ հոգմս (չ տողամիջում).
18 երբեացերեն.
91 10 բնու թն.
12 ոգոց.
14 եթէ.
16 եւ մարդիկ խոտեղենք, որպէս մարդաբն առե,
թէ ն [— ամենայն] մարմն խոտ եւ ուստի...
17 ի հրս խոտս (շիջ ընդ) ոչ ամուսնու թն.
21 անւամբ.
26 աղաստամբու թեանն.
92 2 ի խորանաց (տ տողամիջում).
8 ստորնեայք (ե տողամիջում).
11 ոգիք.
14 հրեշտակք.
18 եւ նուրբ.
22 անւամբքս անւանին.
23 այնպիսի անւանս (անւանս քերուածներով).
26 ընդբու թի.
93 5 ծախիշ (նախապէս ծագից. յետոյ նոյն գրչից
ուղղուած).
7 հոգս.
10 յուսն երկեաց.
15 քաղցրու թն.
18 անւանս.
94 3 գիտու թն.
11 որպս առ արքամ.
14 ի լերինն (նախդիրը տողամիջում).
18 զաւտ.
20 ի մարենդն.

էջ —

- 94 21 ածեւ (տողամիջում — ածեւ) .
22 նախընծացել (տողամիջում — նախընծայ-
ացել) — ունեւ .
95 1 մանէի .
5 չիք եւ .
8 թախծել ի հարածոցն .
14 մարգկակերպարան (վերջին — ը լուսանց-
քում) .
18 ցուցանէր .
22 ցանկաւ .
96 2 մարմնաւորի (չիք ե) .
5—6 անաւորամարմն (յմմտ. Հայկ. քառ.) .
7—8 երկնաւորաւորաց են .
9 եւ տողամիջում .
13 զհրէշաց .
20 ոչ տալի .
23 չիք դի .
97 2 քան զկեան երբացոյն (չիք զժամուհան) .
7 համարաց ծնունդք են եւ չիք գան .
14 կերք .
21 անւանք .
22 համարեաց .
28 կերպարանացն (ան տողամիջում) .
98 2 գեւգք .
10 զսասկութի (տողամիջում փոքրատառ —
զսասկութիւն) .
11 զսուկապարկաց .
15 ի բարեւոյնի .
16 անւանք .
21 բարեւոյնի .
99 3 քն (ն տողամիջում) .
4 իմք .
6 չիք ու .
9, 11, 13 կեցէ .
10 չիք եւ .
16 չիք զոր տալեզն կռնն .
22 գեւգք .
100 3 եթէ .
14 արդեաւք .

- էջ —չ
- 100 14 անմարմնք (ի տողամիջում),
 16 եթէ.
 18 ան. անեն.
- 101 1 ծնանիլ.
 7 սկարտ. թն.
 15 սկիւրն.
- 101 16 սկարնաւորացն.
 19 զպոչ.
 25 ոգովք վտան պատ. իրանապանցա. թեանն.
- 102 5 թռով.
 11 որ.
 22 քան (առջ փոքրատառ տողամիջում),
 24 մարդս չէ հնար.
- 103 1 նահանգ.
 11 անխառն (տողամիջում փոքր ն — ան.
 խառնանն).
 13 բնութն.
 26 եթէ ավագաց.
- 104 3 անդի.
 4 այն. (— այնու).
 5 եթէ ավագաց (տողամիջում ե — եթէ ավագաց),
 12, 14 չիք եւ. [քատառ].
 15 մանր մանր (երկրորդը լուսանցքում փոք-
 17 չիք են.
 19—20 ի բնակու թն.
 24 երկուն.
 24 ենոր.
- 105 2 կախարդանաւք (ախ տողամիջում մանրա-
 տառ).
 8 զգայթագու թն.
 16 անկալու թն.
- 106 5 ի նահանգի.
 6 եւ ի (ի տողամիջում).
 11 դաւ. դորդաց.
 12 կամ լուսանցքում, առ միատառ.
- 107 4 ճշմարտութն.
 13 չիք ի վեր այնպիսի վիշապն.
 14 ան. անենլովք ուլ (վերջինիս լ-ն տողա-
 միջում հազիւ նշմարելի).

- էջ —
- 115 9 այսպէս.
10 որդոցն.
15 թագաւորութիւն.
16 զորակոչ.
18, 20 որակոչ.
22 որակոչ.
116 2 բնաւ եւ (եւ-ը տողամիջում փոքրատաւ).
6 հակառակն.
14 ընթեանքն.
15 բարս.
21 երկուցունք.
117 25 յաւ.
118 12 զաւրութիւն.
22 յան յան.
119 4 թշուառութիւն.
13 որ.
15 լի եւ (ե տողամիջում).
18 ի նոյն (տողամիջում նորագոյն գրչով —
— ի նոսայն ?)
120 2 որակոչ (տողի տակը փոքրատաւ ը — որ-
ակոչ).
7 արհեստ.
14 մի.
19 զարհեստ.
21 ընդառաջ.
22 զորակոչ.
121 4 եթէ.
5 յաւրիւ ածս.
6 զարհեստ (վերջի ն-ն փոքրատաւ տո-
ղամիջում).
9 հարս (ն քերտած եւ յետոյ վերադառն
գրուած տողամիջում).
16—17 ազգաւ եւ ոչ առեւծ.
19 հարեցան (նախապէս հարեցին).
25 զարհեստ.
122 1 զորակոչ.
13 արարութիւն.
16 անդի.
19 զարս.

- էջ —
- 122 25 ցանցու թեան.
- 123 14 զինքէն թն.
- 18 որմը ըզ.
- 19 մարտու թն.
- 22—23 անւանք.
- 24 անուն որմը ըզ (տողամիջում փոքրատառ).
- 26 քնիք (վերջին ի թուում է նախադէս է գրուած).
- 124 3 ծնւնդեանն.
- 8 անգի.
- 11 փնն (նման. էջ 120, տող 14).
- 12 եթէ չիք եւ).
- 17 խաւորինն.
- 19 արդեաւք.
- 21 եւ թնն.
- 23 թագաւորու թն.
- 24 թագեցոյց (տ. թագաւորեցոյց).
- 125 3 զորմը ըզ.
- 5 որմը ըզ.
- 13 շղեղիցե (տողամիջում եւ — շղեղիցե ?).
- 24 հազարամանն.
- 126 7 գաւորն (տողամիջում տ — գաւորն).
- 15 չիք եւ.
- 16 նա (տ. ը լուսանցքում մանքատառ).
- 18 զրանն.
- 20 ու որ.
- 21 թնգ (տ. թագաւոր).
- 22, 25 որմը ըզ.
- 24 եթէ զհարն զխորհուրդ.
- 25 զխորհուրդն (ն չնշման նշանով).
- 127 1 յառաջն.
- 8 տա ի գար (նման. Հայկ. քառ.).
- 11 զպաւ թն.
- 15 որմը ըզ.
- 128 1, 2 անգի.
- 3 արհաւ.
- 6 եւ համ թն շար.
- 8 արդեաւք.
- 11 եթէ.

էջ	որդ	
128	13	թնգորու թն.
	15	բարոյն.
	18	չորճչչ.
	21	առու ածոց.
	26	ցորճչչ.
129	1	քո յաշու.
	4	նայման (ժիթ թնւղ յի վրայից սկսած).
	5	լնիցի նա նմա, իսկ որճչչ.
	8	պատու իրէր.
	18	պատու իրեաց.
	21	եթէ տողամիջում.
130	3	գրու ածն.
	11	յորճ զչ.
	19	յու մ.
	24	սկիւրն.
131	1	յաշնէ.
	4	որդի (ի-ն տողամիջում).
	8	կարող եւ առլ (շիթ է). [պով է).
	12	այնպիսիցե (առաջին ի-ի տակ յայտնի կեր-
	14	վան շէ այն (ե՞ թէ՛ է՛ ըստ սովորականին
		անորոշ).
	23	քալ.
	24	անդի.
132	3, 11	անդի.
	6	զհազար.
	8	շիթ ծնցի.
	16	բարոյն.
	17	անկանեւ ըստի առաջին ա-ի վրայ ծունկ
		նշան եւ լուսանցքում տարբեր նորագոյն
		գրչով եւ նոյն նշանով աեդի — աեդի աւ.
		կանեւ).
	20	զբարոյն.
	26	զմաստկարացն.
133	1	բնակեւ.
	2, 8	բարոյն.
	7	ընդերին.
	15	նայն.
	20	անկեւ (նրկորդ ա-ը մանրատառ տողա-
		միջում).

- ԵՃ — 2
- 133 22 տրդանու-
- 134 10 որմըզդն-
- 17 որմըզդ-
- 18 մինչդեռ-
- 20 անդի-
- 26 այն (— այնու)։
- 135 2 թնամա թն-
- 7—8 երթայր առնայր (շիջ հ-)։
- 18 ինչ (ն մանքատառ տողամիջում)։
- 22 տերմընդալ-
- 136 3 առ նայն-
- 8 անդի-
- 20 զորմըզդ-
- 24 ցն-
- 25 յորմըզի-
- 137 13 զայրն (չ տողամիջում)։
- 13—14 ապրեցուցե (— ապրեցուցե)։
- 14 որ (տողամիջում մանքատառ)։
- 15 առնէր առնէլ (յետոյ զծուած էր առն մատը — առնէլ)։
- 19 հա հայրն-
- 138 2—3 բարայն, զի որմըզդ-
- 16 որմըզդ-
- 25 պատուէր-
- 139 2 առ որմըզդ-
- 4 մորտա թն-
- 10 զորմըզդ-
- 140 11 զոհ-
- 18 չիլիլ-
- 21 զորմըզդ-
- 22, 25 որմըզի-
- 24 հառիցին-
- 24 որդայն-
- 141 11 որմըզն-
- 25 հրանքն (առաջին ն տողամիջում)։
- 142 2 բայց (ց տողամիջում)։
- 3 որմըզդն յունէն-
- 10 որմըզի-
- 23—24 այնպիսի բար-

եւ —

- 142 25 որդւոյն.
 143 1 բարոյն եւ որդւո.
 6 մահանացութ (ւ տողամիջում).
 6 ընդեանք.
 10 շարութիւն.
 12 յորմոցէ.
 13 որդւոյն.
 17 նեղ.
 19 —ն.
 144 7 որմոցի.
 13 յորմոցւոյն.
 26 անդի.
 145 1 անգամա.
 2 զգացան.
 6 անդի.
 11 որմոցւոյն.
 19 որմոցի.
 23 կերակրութ որ յերկրէն.
 146 3 որմոցի.
 12 շիջ թէ.
 13 ի Գեւորդի հետամուտ.
 15 սրացեալք (ք-ի վրայ ընչման նշան — սրացեալ).
 16 անպէհ.
 18 ընդեւութ.
 26 այն (— այնու).
 147 2 ի բար.
 3—4 զհետն (մի « տողամիջում մանրատառ երկու անգամն էլ այսպէս).
 5—6 հարսութիւն.
 12 մեղանշանութ.
 16 ըստ եւ անդի.
 17 զստիւ.
 18 որ.
 20 զի ի նոցանէ (ընդում տառն տառագրում է).
 22 որպէս եւ մահն (եւ տողամիջում մանրատառ).
 23 նմանգ.

- ԵՃ — Գ
 148 16 զազմերուս.
 17 յորոց
 18 կեպն.
 19 եւս եւս գիտել մեզ.
 149 6 տկարութիւն.
 8 գլուխութիւն.
 10—11 մեզ. իրբեւ. գգիւր (շիջ ԳՐ Գրիմսկ).
 11 զառեւ. ծա.
 13 ի կրկին (ի տողամիջում) եւ. զկեսն (ս տողամիջում մանրատառ).
 14 ընդեւ. ցեւել (ս տողամիջում մանրատառ).
 150 3 անգի.
 5 իշխանութիւն.
 13 իրբեւ. լեւն զանու. ծ.
 15 քառասուն (ս ընդմեջ նշանով — քառսն ?).
 17 ի կապալաւութիւն.
 21 ի Կապալաւագրաց.
 26 կապալաւութիւն.
 151 4 շիջ ասէ.
 4, 6 հազարգութիւն.
 8 լարն.
 14 եհար.
 15 եղիպտաց-ց.
 21 ինի.
 22—23 հարիւր եւ. ութսուն եւ. հինգ հազար եհար (շիջ ԳՐ).
 25 արդս.
 152 2 ի քեզ (ի տողամիջում).
 4 հրեայք.
 7 զպատ. իրանու. ծ.
 15 ընդեւ. անն.
 25 եթէ.
 26 կարող.
 153 3 անուամբ.
 10 հրամանացն (վերջի Ն-ն տողամիջում մանրատառ).
 22 իշխել (ս տառը զժգունացրած — իշխէ).
 154 1—2 ի նոցանէն.
 2—3 աս. ազամ, ամբն ասէ.

Էջ —

- 154 6 շխք եւ,
9 առեգնւածն.
13—14 ապաշխարութիւնն նաւապետն.
- 155 5 Իշխատարեալ (վերջի — ք մանրատառ տողամիջում).
8 եղն.
12 Տայլ — Տայլ տողամիջում մանրատառ.
14 եհա.
25 առեւծն.
- 156 2 եղն.
10 կրանսն.
11 մանկիցն (ման մասը գրուած լուսանցքում, — ք միատառ).
14 քաղկայքն (եւ տողամիջում մանրատառ).
15 եմէ.
22 պատմաւ.
- 157 4 Ի հարկի (նախդիրը տողամիջում).
9 տարացեալ (= տաղը հիշգրտեցրած — աւարացեալ).
19 պատմական.
23 Տնտեսութիւն (տողամիջում).
158 12 Թէ.
19 քաղաքացի (ժ-ք փոքրատառ տողամիջում).
21 քնաւանք.
22 կենդանութիւն.
25 ու լուսին (առաջին « տողամիջում մանրատառ).
159 10 տարաշին (ին մանրատառ լուսանցքում).
12, 16 ընթանք.
12 Թէ (ե տողամիջում).
20, 25 առեւծն.
- 160 1 առեւծն.
5 առեւծն.
8 որդին.
13 քաղաքատանեացն եւ գրարեւոյցն.
14—15 որդիհաւրե առնաին.
17—18 որդիհաւրե (տողամիջում Ի — որդի Ի հաւրե).
20 առեւծ.

ԵՃ -- Գ

- 160 25—26 Թղթութիւն (տողամիջում է — Թաղաւոր-
ութեանն).
- 161 5 Թթիւ էւ.
15 զբ.
19 յու. Թ.
26 Երկր.
- 162 9 մոռանան մեղքն (շիջեալն).
10 Ի բռնաւորութեան.
15—17 առ Գանգոս կազմեցեն հանելու զհենն յաշ-
խարհէ ոչ (լուսանցքում նոյն զընթաց).
20 Ընդդէմ (Գ տողամիջում).
24 բռնաւորութեան (ա տողամիջում).
- 163 1 Երկր էւ. Ի ստացածոց.
4 Եթէ.
13 Գամեհեցունց.
20 Երկրի.
- 164 1 զբնդեր.
4 Ընդդէմ.
6 զբնդեր.
11 շիջեալ.
11 Եթէ.
12 զարարածս հայրենիս (շիջեալն) — զարարս
հայրենիս.
24 Երկրի.
- 165 6 Կառնիքեալ.
14 Եր.
18 ապ.
19 մարգարէի.
20—21 Կապաւորութիւն որդոցն Ինչ.
26 Եթէ.
- 166 1 առաւելութիւն.
6 Ի հետաւութիւն.
10 հարածովք.
11 Երկրացոց.
12 առաւել (վերջի մը տողամիջում ման-
րաւոր).
13 Եթէ.
16 Կառնիք (վերջին Ի տողամիջում).
17 զբնդեր.

- էջ աս
- 166 23—24 ջնն (ն տողամիջում մանրատառ),
 167 4 զգաւ բն թն
 10—11 հարւածն.
 13 քաթացու ցեալ (ուց-ը տողամիջում մանրատառ).
 14 այն (ու այնու).
 168 4—5 երանելոյն.
 13 եթէ.
 14—15 ի հնազանդու թն.
 22 զգաւ թն.
 169 4 ահաւու թն.
 5—6 իցէ նն.
 7 այլ.
 10 զանթ լիտաւ թն.
 14—15 միտու թն.
 19 գերու թն.
 22 ամբարշտու թնն.
 26 աղւացեալ.
 170 4 ի ննու աջացն.
 12 որպէս.
 18 որպէս եւ (եւ մանրատառ տողամիջում).
 19 ընդրեաց.
 25 որդոյն.
 26 թէ (ե տողամիջում) ընդրեաց.
 171 2 համեցող.
 7 ընդալի.
 11 չիք հայր.
 19 զտարիք.
 26 ցանկացողք.
 172 5 առաքինու թն.
 7 յորդորելոյ (որ մանրատառ տողամիջում).
 9 զանպիտանու թն.
 10 եթէ.
 23 վնոց (տողամիջում է) — վեմոց — էնեւց.
 173 1 եւ պիշի (չիք համ).
 2 չիք որ.
 6 ամեղծւածու.
 11 չիք ինչ.

ԵՃ — Դ

- 173 12 ի դաւանութն որթի (վերջին թ տողա-
միջում) .
15 զգործւածն .
16 ի բարութն .
26 ընդհան զյար ի բարս .
174 3 յաւկաակարն . {միջում} .
5 ապմունք ինչ (ինչ մանրատառ տողա-
7 ապ .
11—12 ձիծառն .
24 եւ ամենայն .
175 4 անդի .
4—5 մեղաց .
8—9 երէս .
14 ապեցու թիք .
21 ապեցու թնք .
24 ապեցու թք .
176 1 եւ յորժամ .
5 սիրելոյն .
6 բմբելս .
15 ապեցու թենե անդի .
18 ապեցու թրն .
177 1 յորանջիցն .
6 ապեցու թեան .
9 ապեցու թիք .
11 անդի .
15 ապեցու թն .
20 սիրելս .
178 9 ապեցու թն է .
12 յաւեփա .
13 մեծամեծ (ա տողամիջում մանր) .
20 ի ջանկութն .
24 բաւմ .
179 2 արւական .
4 իւզանչ .
8 նախապէս յիշականդառս (յետոյ ոչ տառը
ուղղած փակագիր ար, տողամիջում ան-
շացրած բ — յիշական բարբառս) .
9—10 արութն կամ իգութն .
13 հաւատալի (ալ տողամիջում) .

- էջ —
- 179 15 ի հոգոյն.
16 կամ ի կենդանոյ. *Թե* (*չիք ի յարթնաթեան*).
20 արարեալ ուղղամ արարեալ.
180 7 յեղեղուլ (*տողամիջում մանրատառ յ —*
յեղեղուլ).
16 բանն ասեալսանի.
22 որ.
25 լուսո.
181 5 ի խոզից (*նախդիրը տողամիջում*).
6 *Թե*.
19 յաւատարանի.
20 սատանա իսկ.
21 սկսածուցո.
24 դարձեալ *Թե*.
26 փորձելոցն.
182 1 իշխանոյ. *Թե*.
5, 10 ի փորձոյ. *Թե*.
14 *Թե* պարզութեան.
183 4 ընդդէմ.
11 սպասուորոյ. *Թե*.
12 դասանէր.
13 իցե.
22 արքայամ.
22, 23 անուանիցի.
184 24 ոչ լուսանցքում.
185 3 որդին (*ն տողամիջում փոքրատառ*).
4 զառաքելոցն.
17 շարժարեաց շար ընդման կէտերով.
18 սպասուորոյ. *Թե*.
186 3 չիք որք.
11 Թե լուսանցքում նոյն զընդ.
14 ասացն զխանաս. *Թե*.
15 զհառայթիւք.
17 ամբացեալ.
18 արդեւա՞ն (*ն տողամիջում*).
22 լուսնի.
187 4 Նապագայն.
5 և տողամիջում.
10—11 զխորդ և զարեգանն.

էլ. — 2

- 187 14, 18 ի տարւոյն.
16 շիր որ.
21 առնէ.
21 որ.
188 6, 7 հաստատութիւն.
15 շիր որ.
15 եւ յորմամ.
21 գնացս.
22 առնան.
26 եթէ.
189 3 եղանակ.
4 ի բեռնի (ան տողամիջում).
7 գնաւունք.
12 յեկեղեցի տառնան.
15 ծագեալ (ծ տողամիջում).
16 հաւանաւ.
19 հաւանաւ.
20 յարեալ.
26 ոչնչի.
26 յաւարեալի (իմա յաւարի ետեւի տալա-
գրում յաւարիս տի. նման. ետեւի ընթեր-
ցումով, ներքնում, էլ 193, տող 19 «ի
Ետեւ եւ յետեւեւ ընթերցումի ներ,
ինչպէս եւ 197, տող 7).
190 1 ոչնչի.
4 իմանալութիւն.
8, 10, 14, 17, 22 անգի.
13 ի լեռնէ (ի տողամիջում).
15 զամբաւ.
17 առանց (տ տողամիջում).
17 ի մասանա.
24 ի հոգեւ.
191 11 ընդ յարեալայաւ.
14 զհրանայն.
15 պատմաւորաց (տ-ը տողամիջում միմն-
րաւոր).
21 զգնալի.
22 ընդեւ.
192 7 թէ տողամիջում.

- եւ. առ
- 192 8 ի վեր.
19 ծանրութեւ.
22 ոչնչի.
24 այսչ ծանրութեւ.
25 ոչնչի.
26 հաստատութեւ.
- 193 3, 4 ոչնչի.
4 նորին.
5 չիք եւ.
7 Ինքն (վերջի ն-ն տողամիջում մանրատան).
9 յախեան (երկրորդ ա-ց տողամիջում մանրատան) եւ յախեանս յախեանից.
11 այլ աւել (չիք եւ, եւս).
11 եթէ ի վերս ոչնչի.
15 զհիմունս (տողամիջում մի անելորդ զ).
18 զայդն.
20 ոչնչի.
23—24 միւսն եւս ըստ (չիք առ ըստ) նովին հոգով.
25 զի զոր ինչ.
- 194 1, 7 հոգով.
8 չիք եւ.
15 Եստէ (ե տողամիջում).
21 զերկինս եւ զերկիւր (ս եւ զեր քերուածի վրայ նոր գրչով).
23 պատուք (ս նոր գրչով քերուածի վրայ ձեռագրումն առաջին անգամն է պատահում ս).
25 ի մոգեւէ (ե տողամիջում մանրատան).
- 195 1 պատճառաբանգրացն (ս տողամիջում մանրատան).
6, 16 ի փառաւորութի.
19 աւանկ (նախապէս աւանկք ք սրբած).
22 փառաւորութեւ, թէեւ կարելի էր այս անգամ ձեւի շատ նմանութեան պատճառով կարգաւ եւ փառաւորութեւն, քայց ուղիղն անշուշտ փառաւորութեւն).
23 հոգս.
26 եթէ յաւ.

էջ —չ

- 196 1, 11 ի փառաւորութն (անշուշտ ձեւի նմանութեան շփոթութիւն. ուղղագոյն ի փառաւորութիւն).
 5 բարո.
 22 ի բնութենէ (և տողամիջում մանրատառ).
 197 7 շիջ եւ.
 7 ոչնչի.
 16 մարմինն եւ ի վերո.
 18 աւրինաւրինակի.
 19 եւ ի վերա.
 23—25 գրեմք գրեմ բնութն իրոյն եւ երկուցուց.
 26 գիտաւորութն.
 198 1 սլլարանութն.
 7—9 եւ զի ամենայն ինչ որ երեւի արարած է (շիջ չէր եւ եղև).
 13 քանզի (ի տողամիջում մանրատառ).
 15 համարել. [նոցն.
 199 1—4 շիջ գիշեր երբորդ եղծ կրօնից Յունաց իմաստ-
 6 յերեսուն.
 9—10 ի տարու.
 200 3 յարեւելս (տալազրում ընդ արեւելս. իսկ անտազրում ընդ անելացքած է տողամիջում նորագոյն գրում).
 5 Թուիթէ. քերուած եւ նոյն գրչից ուղղուած Թութ Թէ).
 19 յարեղականէ.
 20 անդի.
 20 զյորմէ կուսէ արեղակնն (երկրորդ և տողի վրայ).
 22 ի նմա (մ տողամիջում).
 201 10 աքէ. ուղղուած աքէ.
 18 շիջ տարերաց.
 202 11 անդեայք.
 14 հաստատութն.
 16 բազու մա.
 17—18 ամբարշտութն.
 21 իմաստութեանն.
 203 5 անդի.
 14 զբնաւ.

ԵԸ	—գ	
203	23	կախեալ (վերջին ա-ը տողամիջում).
	25	զան. ևն (քերուածննրով եւ սրբագրութիւն- ներով).
204	5	փխտփախ, ուղղուած փխտփախ.
	7—8	ժու. թն եւ խնամակալ. թն.
	8	չգահել (= մանրատառ տողամիջում).
	9	եւ կրու. նս (սրբագրուած եզ կրու. նս).
	11	ի գինս.
	16	ժնչեւ.
	18	աննն (նրկրորդ ն տողամիջում).
	21	հիւզ.
	21	առաջին.
205	1	չիք առաջին եւ -ը.
	9	բազում.
	15	զրնու. թն.
	16	եւ իբրեւ.
	25	անգի.
	26	զքանկու. թն.
206	2	խնամակալու. թն.
	4	կրու. չք (ն տողամիջում).
	6	սկիւրն ի սերու. քա.
	7. 10. 14. 20	անգի.
	12	առնաին.
	14	աբրամու.
	15	արեւաթ. (տողամիջում ւ — արեւաթ.).
	18	արծաթազարծն (ն տողամիջում).
	18	պղնձազարծ.
	26	կրու. քա.
207	1	կրու. քա.
	5	հելենք.
	7	յեղազացոց.
	8	ի ձիթենայն.
	10	եղեւ.
	13	ձրովոյք.
	19	աբրամու.
	22	յա. դառ. թն.
	23	հրեւ. թն.
	23	որդոյն.
	24	թագաւորու. թնն.

- ԵԸ — Գ
- 208 9 անգեալ է.
14 ամբարշտու թն.
19 փառաւորու թն.
21 որովք (ք ընդման նշանով — որով).
26 եւ երկինք.
- 209 1 որ.
2 անմահել (երկրորդ և տողամիջում),
10 ամբարշտու թեանն.
11, 15, 18 կենդանու թն.
12 եւ տողամիջում.
26 եւ անմահ.
- 210 2 անդի.
18 անկեալ (մմմտ. 211. 5).
19 յորմ.
23, 25, 26 կենդանու թն.
- 211 4 որ տողամիջում մանքատառ.
5 յանանոց.
8 կենդանու թն.
13 ի սուղական (մմմտ. Հայկազ. քառաբ.).
15 յազեցական.
- 212 2 իշխանու թն.
5 աշտորիկ (այս-ը տողամիջում).
8 անդի.
16 հոգալի.
17 զամբ.
19 յաւեմարանոց.
25 զլուրս.
- 213 7—8 շարժեալ (նախապէս շարժեալ, վերջին — ը
ընդման նշանով).
10 անմահել.
12 յամբարշտոց (ք տողամիջում նոյն գրչից)
20 զարեւմուտան.
25 անդի.
- 214 8 խաւարն.
25 որ ի նմանէ եւ ի ընդ երկրորդ և տողա-
միջում).
- 215 5 իւրն (ք տողի վրայ).
10 որք.
13 եւ գիտք.

ԷԷ ար

- 215 16 զնթացան.
17 ի տարաջ.
20 լուսաւոր.
22 պայծառութիւն.
24, 26 յիշխանութիւն.
216 4 առնուի.
5 նուազեալ.
8 անդի.
10 ծրանա.
20 պատահել.
21—24 լիք եւ ոչ տառ ջաժաղոյն զոյք տն դրու-
մինն՝ թէ ի ներքոյ նորա հանգիսեալ զնա
խաւարեցուսցէ:
26 լուսին.
217 1—2 զանեա.
6 դրուսին.
9 առ ի կշտամբութիւն.
17 բարբառելն.
18 չէն կամ չն. քայք պէտք է կարգալ չն.
19 աշխարհան.
23 բիւրջ բիւրուց.
218 2 անդի.
11 ամենիքեան.
19 յայ.
20 գաւառից (ք տողամիջում).
21 յարարածոցն ջնջումն նրով.
25 երանելին (նրկրորդ և ջնջման նշանով).
219 4 զերկիրս.
9 գրեալեալ է (— գրեալ չեալ ?).
12 եւ առ զլուս (լիք ընդ).
19 երկին.
23 տմբոց.
220 1—2 սպիտակութիւն սպակոյն.
3 յատակութիւն.
15 եւ տողամիջում.
26 խնամակալութիւն.
221 2 զառաքութիւն թն թն իցե.
4 թէ որպէս (լիք եւ).
13 այն.

Էջ 101

- 221 20—21 ոգոց մարմնաց.
- 222 12 Հիք փամթաբազոյն.
 14 շհրամանէր ուտել.
 15 ի մեկոյան.
 18 մոզք.
 21 անդի.
 21 եթէ.
 24—25 շհրամանէ.
- 223 1 աստուծոց.
 3, 9 անդի.
 14 ասգուծն.
 17 զոր նորա յաշակերտու թն.
 21 յաւգուտ (յ փոքրատառ տողամիջում).
 224 5 անւանեաց.
 8 ի մեծու թն.
 11 հիւղ.
 17 հիւղն.
 19 արեւադիտու թնն.
 20 հիւղեայն.
 22 զհիւղն.
 24 կարող.
 25 ակարու թնն.
- 225 2 զարեւատաղէտան.
 4 նիւթով.
 6 մշանդենաւորակից քերուածներով.
 10 մշանդենակից և (Հիք իցէ).
 11 թէ և որպէս.
 17 ամբարշտել թէ եւ որ (եւ փոքրատառ տողամիջում).
 23 թէ տողամիջում.
- 226 20 ամբարշտու թէտան.
 21 իւր յընթեան.
 23 ոչ մանրատառ տողամիջում.
 23 անբաժինն.
- 227 13—14 որք ազանգամբադիտեն ի փիլսոփայից.
 17 զաւրու թն.
- 228 4 ամենայնի (ի տողամիջում).
 11 Հիք եւ.
 11 յայտ.

- էլ — 2
- 228 13 ամենիքեան.
17 հոգիկորոյքն.
24 անդի.
- 229 1 չիք է.
3 յնչաց.
6—8 որոց այնքան տարի հզեւ յայնչափ (տապա-
գրում որոց այնքան կամակոր յամառութիւն
հզեւ, մինչեւ յայնչափ ճնոպագրում չիք կամ-
կոր յամառութիւն, մինչեւ).
13 անհմ. (ան տողի վրայ).
16 սկիւրն.
19, 23 ի սկսբանէ.
20 ի հոգոյն.
- 230 1 անդի.
2 արբամմ.
9 արբամմա.
21 որք.
- 231 6 չհաւանողքն.
12 հզեալ (չ-ի ատամը թերեւս տեղումնա-
ցրած).
13 մալբու թն.
14 քարոզաւքն.
26 էի (է տողամիջում).
- 232 4 յաշխարհ.
14, 15 կորոզ.
20 վազն (ն փոքրատառ տողամիջում).
21 կործեւ.
- 233 7 չիք անալին եւ-ը.
8 զտացածան.
16 զաւրութն.
19 առեւել (ե-ի վրայմի անելորդ փոքրատառ ա)
20 խորիցե (նմմտ Գնրմ. Եզն. էլ 22, ծա-
նօթ 22).
22 որդոյն.
- 234 2 չիք զէ.
2 սկսբան.
2—3 զեւ իցե (նախասպէս զիւրիցե).
3 ի սկսբան.
12 զգործ.

- էլ --
- 234 19 առ յապա.
20 զստեղծւածն.
23 յու. Թբէ.
25 կարողութիւն.
235 1 զք շնորհ.
3 զնորհ.
5 զհմտաւորութիւն.
9 բաժանելու.
11 հիւշ.
17 զհիւշակոյն.
236 8-9 զհիւշակոյնութեանն խելամուտութիւն.
13 կանխազաւ.
18 ինչ (չ տողի վրայ).
20 սկիւրն.
22 զիտից (նախապէս զիւր. յետոյ զիւր. յետոյ զիտից).
237 1 վայելցեցեալ -- վայելցեցեալ.
2 զիտութիւն.
5 վայելցեցեալ (վերջին եւր-ը տողամիջում).
9 վայելցեցեալ -- վայելցեցեալ.
11, 18 աւար.
13 Խորատութիւն (ն տողամիջում. ամբողջ բառը կիսեղծ).
17 ի Խորատութիւն.
19 բարեբարութիւն.
25 վայելցեցեալ.
238 5 յուր.
19 աւանդութիւն (նրկրորդ ն տողամիջում).
26 վայելցեցեալ -- վայելցեցեալ.
239 1 աւար (չիք այլ).
3 ինչ (տողի վրայ մանրամասն).
10 չիք զնա.
16 կաշիւ (կ տողամիջում).
26 արժանաւորիցեալ.
240 7-8 զիտութիւն -- զիտութիւն.
11 այլ.
13 զնորհ (ա ընդմիջման նշանով).
15 առաւանդ (նման. 126, 41, 143, 17 հ. 223, 1).

ԷԸ — Է

- 240 17 եւիւղս (ոչ տողամիջում փոքրատառ).
 19 համարին.
 25 կատարել (նրկորորդ — ք տողամիջում ման-
 րատառ).
- 241 6 ոչ ոչ.
 13 շնանուցեալ (չ տողամիջում նորագոյն
 գրչով).
 18 խորեւոց (տողի վրայ եց — խորեցեւոց).
 22 պատան (չ տողամիջում).
- 243 1—3 ինք Գեորգ շրթորդ եղծ ազանգոյն Գորկինի.
 5 աւարու թն.
 7 հիւղն.
 11. 19 հիւղն.
 12 գաւթու թն.
 13 զա խորհե (— զաշխորհե).
 16 հիւղեայն.
 244 1 յերկինս.
 1. 3. 9 հիւղն.
 3 Կիւրանու թն (չ ընկման նշանով).
 10 քաւ.
 13 հիւղեայն.
 16 անամեցաւ.
 17 ստեղծեալ (ն տողամիջում).
 22 յորդոյն.
 245 3. 13 ի հիւղեայն.
 5 փարանեալ (վերջի — ք ընկման նշանով).
 8 աւ ան (չիք ուն).
 13 անկեալ (աւ ընկման նշանով).
 14. 19 հիւղեայն.
 20 արարածոց (ոչ տողամիջում).
 25 անամբ.
 25 իւրս.
 246 9 ընդգծեցաւ.
 10 որ անն. (— որ անանն).
 15 հիւղն.
 19 հիւղեայն.
 247 1 բարս.
 5 հիւղեաւ. [տամ].
 7 երթեալ (գրուած լուսանցքում. — ք միւս-

- ԵՃ — Գ
- 247 8 զնմանու թն.
10 որդոց.
19 Հանիցիս (ի ընդման նշանով).
20 անդի.
248 7 եցել.
16 ննն — տեսանն.
24 քնայեալու.
249 17 մահապարս (ք տողամիջում մանրատառ).
26 յապշտակեաց.
250 1 առ (տողամիջում փոքրատառ).
6 անդի բարոյն.
7 սկիւրն (առաջին « տողամիջում մանրատառ).
19 իմաստու թն (շիջ թ է).
24 զարարածան.
251 9 կարողու թն.
10 եւ եթէ.
11 իմաստու թն.
15 նմանող շկարէք (նրկրորդ ք մանրատառ տողամիջում).
16 զանեա հիւղեայն.
16 նմանող.
19 ի մտաց.
20 ճշմարտու թն.
23 զհիւղն.
25 ակարու թնն.
252 3 որդոյն.
6 այլ որպէս (շիջ քանգի).
7 շիջ նմանապէս.
8 զնոյնան.
11 յաւատարմն.
22 հիւղեա.
253 1 ի հոգոյն.
4 յապշտակեցաւ.
6 զոք.
7 քարոզեմք. իսկ (— քարոզեմք իսկ).
12 մարդիկ է (տողամիջում փոքրատառ — մարդ իսկ է.
14, 18 հոգոյն.

- ԷՃ ԽԻՂ
- 253 15 առապեւը (— առապեւը) .
 19 ընդրեւը (աւը ընդման նշանով) .
 24—25 Ի բարս .
- 254 1 ընաւ .
 2 Թէ .
 3 առապեւը .
 5 արկեւը .
 6 ընդ վայր (տողամիջում մանրատառ ա) .
 12 այնաւանիկ (— այլ նա աւանիկ) .
 14 չիք ամենայն .
 16 ամենայնի (ի տողամիջում) .
- 255 1 էր բարի էր (առաջին էր-ը սրբած) .
 1 շարս Թն .
 5 առ (տողի վրայ գրուած) .
 7 բարս .
 13 եւ հիւզեաւ եւ որդոցն .
 17 քաւ մէ .
 22 հիւզեայն .
- 256 17 հիւզն .
 19 ուր (բ տողամիջում մանրատառ, քերուածի վերջւն) .
 21, 22 մին .
 25 պատ էր .
- 257 1 զբարս .
 3 Խաւարինն եւ զչգմագոյն .
 8 ստեղծածն (ն սրբած) .
 17 բայց .
 21 միայն (— միայնայ տալագրում միայն որ)
- 258 2, 9, 23 հիւզն .
 4 գայթագղու Թն .
 8 արեւատ .
 11 հիւզեաւ Խորամանկ ու Թեանն .
 15 զնոսա (առ տողամիջում մանրատառ) .
 20 ոչ արկ .
 26 շարս-էր (տալագրում չէր պարս) .
- 259 1 մարդիկ .
 2 հիւզն .
 10 ամբարշտագոյն .
 13 զոգիս (զ տողամիջում) .

ԷԸ — 2

- 259 16 զնմանութիւն.
 22 ոչոց.
 26 Հերձուած ողջ.
 260 2 եւ ոմն.
 8 հարցւած ովք.
 9 բարբառիկն.
 13 յերբեացոց.
 17 անդի.
 18 թարգմանել.
 23 ի սկսբանէ.
 261 11 յապշտակեցաւ.
 17 եւ բանն (տալագրում զի բանն).
 21 ցերբորդ (ներկորդ բ սրբուած).
 23 անարկութիւն.
 24 երբորդ.
 262 1, 2 յապշտակեցաւ.
 13 ցաւդ.
 13 ամբք.
 13 հօղմք (նախապէս ամք, քերուած եւ տողամիջում մանրատառ գրուած նողմք).
 17 որ.
 19 ամն.
 23 յերբորդ աւշա.
 263 3 լիք սակայն էր.
 3 ընդեր պերտսի (— ընդեր պերտսի).
 4 որդացն.
 4 լիք էւ.
 6 լիք միայն.
 7—8 ընդերացն.
 9 ոգի այ ի նոսա (այսպէս նախնականում. քայց յետոյ այ քերուած եւ տողամիջում անւանցրած եւ).
 11—2 այլոց ընդերացն.
 14 կորնթացոց.
 16 ոչ անշաւ.
 20 եղաւ.
 264 14 ոչոց.
 15—16 զսուսաւ ինն (— զսուսաւիւն կամ զսուսփիւն).

- ԵՃ — 2
 264 17 ազօցն.
 18 ապ.
 25 փրկու թն.
 265 2 բարս.
 10-11 եւ. առա ճարփն որպէս ասենն ոչ գրեցաւ.
 (ասենն բառի նրկորդ և տողամիջում).
 12 (եւ տողամիջում).
 17 կերպարանաւքն (վերջի և տողամիջում).
 18 զմահ.
 20 պնդեալ.
 21 թէ (և տողամիջում).
 266 7 զխաշէլու թն.
 8 յապշտակեաց.
 10 այլ.
 10 ընդրեաց.
 13 զաւրու թն.
 19 յոգհանաւ.
 25 ե ինչ (և չնշման նշանով).
 267 2 զթապաւ որու թն.
 13 եւ զմահեալս.
 13 եւ զանդամալայծա.
 23 ի անն (— ի տեսանէն).
 23 բարս.
 24 այլ (և փոքրատառ տողամիջում).
 268 5 յիտրանեւացո.
 8 զրեալ է.
 10 գաւթենն (նրկորդ և տողամիջում ման-
 րատառ).
 11 շարթս.
 14 յողոց (առաջին յ փոքրատառ տողա-
 միջում).
 18 ինտեալ (նրկորդ ուր չնշման նշանով).
 24 ընդերի.
 269 6 չիք որ.
 6-7 թորու թի.
 17 այնչափ.
 22 թէ ոչ.
 26 յապշտակու թր.
 270 2 աւրինացն (նրկորդ և տողամիջում).

- էջ ուր
- 270 8 այն.
- 12 առաւել.
- 13 չիք եւ.
- 16 չիք մի.
- 24 ջգորտացին (իս տողամիջում).
- 271 14 քակել.
- 21 ազնուականացն.
- 23—24 այնպէս զի եւ չնշանիք.
- 272 1, 3, 4 կարող.
- 3 ազնուական (առաջին և տողամիջում).
- 17 աւրին աքն (բաց մասը քերուած).
- 19 թէ.
- 22—3 ի մարգարէս.
- 273 12—13 որ կարող.
- 18 զգիտն.
- 19 անգի.
- 274 9 որդայն.
- 10 մինչ.
- 12 ոգորմա թն.
- 15 դարբն (նախապէս դարբն).
- 17 անյւհեան.
- 275 2 ընդառն.
- 6 կենդանայն.
- 25 ոգոյ.
- 276 4—5, 25 երանա թն.
- 5 վա (— վայ).
- 8 ի տարապարտուց.
- 13 ի ք ում (մէջ տեղն ախպէս բաց թղթի վատութիւնն պատճառով).
- 15—16 ասե թէ (թէ տողամիջում).
- 18—19 հակառակ զի արբում.
- 22 արբում.
- 26 ոգորմա թն.
- 277 2 ոգորմա թն.
- 3 թնում.
- 10 սիրեցեա զընդեր.
- 13—14 քում եւ սիրեցեա զընդեր.
- 15 պատիւ բռնաց.
- 21 զաւրեան.

էլ —

- 277 24 քո.
25 պատարեաց մեղէս.
278 2 զկեանսն:
3 զպատարանս.
5 պատարանս.
7 թէ.
13 ի գործ.
21 ընդերակից.
23 ոչ — (— ոչ սուտ).

279 6 այդն այս.

6 չիք թէ.

7 չիք է.

7, 9 անգի.

8 զայն.

13 ուսուցին.

Սկսեալ էլ 279, տող 13 «Յեռս, այնչափ առ աստուածս ունի, մինչեւ էլ 281. տող 1—2 «Քանզի քրիստոս զամենայն կերակուրս ուտէր անխոր, որպէս յայս է յուսումնաբանին: Իսկ թէ տօնեն՝ թէ քրիստոս յեւ յարութեանն եկեր զլուկն եւ ոչ զմիւ. վասն այսորիկ եւ միք զլուկն ուտեմք եւ ոչ զմիւ, տակէ է թէ, չիք:

281 9 եւ Նաբո.

15 ոչ քաղց վնասուած.

19 չիք զի.

282 2—3 որպոյն իդի.

19 որդո.

283 6 յանգիւք.

9 մահչառս.

14 զյախորժականան մասց (— զյախորժականան մասց):

16 է տողամիջում.

23 ի մարդոյն (ե յետոյ սրբած).

24 անգի.

284 1 Հոգարաւ թն.

3 զամուսնու թն.

4 ի միմեարս թն.

23 ըմբէլ.

- էջ —չ
- 284 25 գայթաղ գեղեցիկ.
- 285 2 զի եթէ (ե տողամիջում զժգոյն թմնա-
բով).
- 2—3 գայթաղ գեղեցիկ (չ տողամիջում մանրատառ)
- 6 ոչ վառն զի թէ.
- 8 գինով.
- 11 զբերելան.
- 13 ի գին.
- 16 ըմբել.
- 19 գայթաղ գեղեցիկ.
- 24—25 Հաւատառ առե (առ տողի վրայ, «ե տողի
տակ).
- 25 թէ.
- 286 4 գայթաղ գիւր.
- 4—5 չՀաւատառան, տպագրում ոչ Հաւատառան.
- 9 ոչ.
- 15 գայթաղ գու թն.
- 21 ի Հեղեա.
- 25 յուխաւարու թն.
- 287 15 եկեղեցու.
- 17 զամուսնու թն.
- 21 ախաւար.
- 23 ոչ (տողամիջում փոքրատառ).
- 288 7—8 առաքեալ.
- 8—9 ճկուտու թնան, տողամիջում անան — զկու-
տանան.
- 15—16 որ զամուսնու թն եւ զմեկերու թն.
- 18 ի կուտու թն.
- 25 չիք գհայր.
- 289 2 ոչ Հաւատացեն (— ոչ Հաւատացեն).
- 5 փ մկնեացէ քառից յետոյ մեղադրում
զանունում է «Յեառ, ոչնչափ առ առաւած
ուճի», մկնչեւ «թէ Լուկն էր եւ ոչ գառն»,
տես տպագրում էջ 279, տող 13 — էջ 280,
տող 20. իսկ գառն քառին անմիջապէս
հետեւում է մեղադրում. Երգ Հաւատա-
ցելոց որ Քչմարութիւնն են, (տպա-
գրում, էջ 289, տող 5). [քատառ].
279 15 զնոր (չ տողի ներքեւում ման-

- 280 1 մարդս.
3 անդի.
8 շնաչակեւ.
12 սր.
16 ըմբեր.
- 289 9 սրբնդիբ (առաջին ք տողի ներքնում).
289 12 շիք սրբ.
13 ախառ. սրիմք (խա քերծումած).
19 բարոյն.
21 ապաշխարութիւն.
290 4 ի բարկութեան.
5 միւշեւ (եւ տողամիջում).
11 փաշիցիս.
15 նրկըորդ եւ. -ը պոկումած.
16 փաշեւ.
291 1 գարբաութիւն.
3 ապականութիւն.
7 ի հիւղեա.
10 ի հիւղեայն.
11 շիք արժանի.
14 բարոյն.
16 տեղս.
19 գանապականութիւն.
20 մահկանացութեւ.
24 ի միւսում (նախագիւղ տողամիջում).
292 5 հանգեւ (հ, ք տողամիջում. սրբազրութեամբ).
6 գրաբին.
7 սգովք.
9 ապականութիւն գանապականութիւն.
14 գանապականութիւն.
15—16 կարէր ի վ կաւ ի վերս (առաջին վ սրբած — կարէր կաւ ի վերս).
17 գարսութիւն.
18, 20 եւ տողամիջում մանրատառ.
23 երսրդի.
293 2 զուճակեւ (— տապաքում յունկանեւ).
2—3 մանեաւ.
3 շիք եւ.

ԵՃ ԽԷ

- 293 7 Ի հիւ գեւոյն.
10 կենդանիքն.
13 ոգոցն.
20 կենդանոյն (կիսեղծ).
21 անդ (կիսեղծ).
25 ոչ ոք.
26 զարքառ թիւն.
294 1 Թէ ոչ ոք.
2 Ի հոգո.
2 յարքառ թն.
7 յարառ թն.
10 գտելէն թիւն.
14 հաւար (հ տողամիջում).
14 անբմանացիւր (առաջին ք տողամիջում).
16 եւ (տողամիջում մանրատառ).
17 անգու.
18 մարմինն.
18 արիւնն (երկրորդ և տողամիջում մանրատառ).
19 զառարեւ.
19 զարքառ թիւն.
21 ապակեան թն.
24 Ի հիւ գեւոյն.
26 յերկուս.
295 5 շերտմանի (բա փակագիր).
11 հոգով.
14 կենքն (ն տողամիջում մանրատառ).
16 հոգու.
18 եւ զարեւաւ.
18 եւ (ա փոքրատառ տողամիջում).
19 շիջ ոչ.
22 զանապակեան թն.
295 26 անապակեանցուք (առաջին ան-ը տողամիջում).
296 4 Ընդգլխի մահ Ի պարառ թն.
9 վարեաւքն.
10 զփառաւար թն.
12 ոգոց.
18 պանապոց.

Էջ —

19	անդի.
22	շեկեղեցու.
297 2	դարու.
5	դարու թն.
9	պէտք առնել առնուլ.
12	միտու թն.
13	աղանդոցն (վրան արեւացրած և — աղանդ- ւոցն ?).
18	շեկեղեցու.
22	հոգւոյն.
24	ընդհնուլ.
25	ընդհնուլ.
298 5	կատարել աւրինացն.
10	զերկութիւն մի.
11	ամեն. ամեն. Ո՛վ երաժշտականաց ընթեր- ցողք որոյ տառիս յիշատիք զհազմազս զգէր.

Գ.

ՔՆՆՈՒԹԻՒՆՔ ՅԻՍԵԼԼ ՀԱՄԵՄԸՏՈՒԹԵԱՆՑ

Վերոյիշեալ հաղարարու ընթերցուած-
ները, ինչպէս ընթերցողը կրնայ պարզ ակնաբե-
կով մը նկատել, մեծագոյն մասամբ կը ներ-
կայացընեն ուղղագրական տարբերութիւններ,
որոնք աւելի գրչագրական նշանակութիւն ու-
նին, քան բնագրական: Քանի մը տեղ կը տես-
նենք որ ձեռագիրը սխալ կամ անյարմար ըն-
թերցուած մ'ունի, այնպէս որ հրատարակիչ-
ներու սրբագրութիւնը տեղի է: Տեղ տեղ կան
պակասաւոր մասեր, որոնք հրատարակիչներն
իրենց կողմէ լրացուցեր են. այս լրացումներն
ինչքան ալ որ ճարտար եւ յարմարաւոր ըլլան,
այնու ամենայնիւ կը մեան կեղծ. ինչպէս
էջ 280, տող 20 մինչեւ 281, տող 2 ներ-

մուծուած հատուածը: Բայց կան նաեւ շատ տեղեր, ուր ձեռագիրը աւելի ընտիր ընթերցուած մը ունի, քան տպագիրը. եւ հրատարակիչներու մօցուցած սրբագրութիւնը միմիայն բնագրական խաթարում է եւ ոչ ուրիշ բան. տպագրայ հրատարակչին գործը պիտի ըլլայ զգուշութեամբ մօքրել Եզնիկը այս խաթարումներէն եւ ըստ կարելոյն հաւատարիմ բնագիր մ'ընծայել բանասիրութեան: Վերջին տեսակի ընթերցուածներուն մէջ կան այնպիսիները, որոնք ուղղակի գիւտեր են, կուտան մեղ ընտիր տեղեկութիւններ, եւ ըստ այնմ առանձնապէս գնահատելի են: Այն տարբերութեանց մօտին կ'ուզենք խոսիլ այս գլխով:

1. Բովանդակ Եզնիկայ մէջ ապստամբ բառը (հետը հաշուելով նաեւ իր ամանցեալ ձեւերը) գործածուած է ընդ ամենը եօթն անգամ. եւ այս եօթն անգամուն ալ մեր ձեռագիրն ունի ապստամբ — ընթերցուածը: Այսպէս, էջ 53, տող 9—10. եւ իրրեւ զապստամբ յետս կացեալ թիւրեցաւ. յԱստուծոյ... (տող 13) որ ապստամբ վիշապն կոչէ գնա՝ (տող 14) եթէ հրամանաւ սպան զապստամբ վիշապն:... (տող 18) Արգ ապստամբ կոչէ զսա գիր... (տող 20—21) ապա ոչ ապստամբ կոչէր զսա. զի որ ապստամբի որք,... (էջ 91, տող 25—26) վասն անհնազանդութեանն եւ ապստամբութեանն: Այս բոլոր ընթերցուածներուն դէմ տպագիրը կը գնէ ապստամբ, բոլորովն անյիշատակ թողլով

ձեռագրին ապացատմբը՝ որ ամենաթանկագին մնացորդ մըն է հնագոյն հայերէնի եւ որ ի վեր կը հանէ մեզ համար նոր նոր խնդիրներ:

Նախ քննենք թէ այս երկու ձեւերէն (ապստամբ եւ ապաւստամբ) որն է ճիշդը. այս մասին մեր անխարդախ առաջնորդն է բառին ստուգարանութիւնը:

Ապստամբ բառին ստուգարանութեան համար թէեւ de Lagarde եւ Hübschmann բան մը չեն բեր, բայց շատ պարզ է որ բառը բաժնելու է ապա եւ ստամբ, առաջինը իրանեան *apa-* սովորական նախամասնիկն է, իսկ երկրորդը կը կցուի ստամբակ ձեւին հետ, թէեւ վերջին բառին մեկնութիւնն ալ չեն յիշեր ոչ Horn եւ ոչ Հիւրշման, բայց ասոր ալ ստուգարանութիւնը յայտնի է. այն է *սհլ. stamb, stambak* որ կը գտնուի Արտավիրաթի մէջ (տես Haug-ի եւ West-ի բառացանկը, էջ 158. *սրս. sitanba*). Թարգմանում *անգլ. oppressive, tyrannical, unjust, injurious, violent* (հայ. անգութ, բռնակալ, անարդար, նեղիչ, կատաղի):

Ասկէ կը հետեւի որ հնագոյն ձեւն էր «ապաւստամբ», եւ այսպէս ալ կը գործածուէր Ե. զարու հայերէն լեզուին մէջ, որուն թանկագին հետքերն են Եզնկայ ձեռագրին յիշեալ ձեւերը: Ժամանակ անցնելէ յետոյ, երբ հայերէնի մէջ մտաւ միջին *ա-երու* կորուսման օրէնքը, «ապաւստամբ-եւ ազարձաւ-ապստամբ»՝ ժողովրդեան գործածական լեզուին մէջ. բայց

ձեռագիր արտագրողները իրենց խօսակցական լեզուն «ապստամբ» ձեռք մտցուցին նաև հին բնագիրներու մէջ՝ կամ գիտմամբ եւ կամ անգիտակցաբար, այսպէս հին հեղինակներու ձեռագիրները սրբագրուեցան եւ յետին միջինդարեան հայերէնի ձեռքը համարուեցաւ հին հայերէն։

Ապստամբ բառը միակ օրինակը չէ այս կարգի փոփոխութեան. կան եւ ուրիշ բառեր։ Այսպէս Աստուած բառին սեռականն է Աստուծոյ, ուր ա կորուսած է. բայց երբ ի նկատի ունենանք յբ. աստուածոց, կամ բացասական անաստուածի սեռականները, կրնանք հետեւ ջընել թէ ասոր ալ նախնականն է «Աստուածոյ, եւ այսպէս պիտի լինէր Ե. դարու Հայոց լեզուն մէջ։ — «Բագրատունի» նախարարութեան անունը անանցուած է Բագրատ բառէն. արդ Բագրատունի զուրկ է միջին աւելն եւ հետեւարար չի կրնար ըլլալ հին հայերէն, այլ յետնամուտ միջնադարեան ձեռք։ Այս տեսակ օրինակներու թիւը սրբատօրէ պիտի շատնայ, քանի որ առաջ երթայ հայ բառերու ստուգաբանութեան գիտութիւնը։

Մեր ձեռագրին ապստամբ բառը ցոյց կուտայ վերջապէս թէ մեր հայերէն ձեռագիրները կը պարունակեն միջինդարեան հայերէն բաղմամբիւ ձեւեր եւ թէ Ե. դարու հայերէնի իսկական վիճակն ունենալու համար հարկաւոր են անպատճառ ժամանակակից ձեռագիրներ։¹

¹ Ա. Էրզնկչեալ գիտալութիւնները քաղուած եւ ընդարձակուած են Մէլե հայագէտին Քի անձնական նա.

2. Եզնիկ էջ 92, տող 6—8 կը կարգանք ձեռագրին մէջ. «Քանզի յորժամ մեր ասեմք՝ թէ սիք շնէ, ստորնեայք ասեն՝ այս շնէ: Արովհետեւ բոլորգիր գրութեան մէջ սա եւ աս շատ նման են (երկուքն ալ բաղկացած հինգ ուղղահայեաց գծիկներէ), հրատարակիչները այս նմանութենէն շիտմուելով՝ կարդացեր են «ստորնեայք» եւ այսպէս ալ մօցուցեր են տպագրին մէջ: Այնուհետեւ բառը թարգմանուեր է «ասորիներ», եւ կարծուեր է միշտ թէ այս «սատանայ» բառը ասորերէն է. բայց ոչ մէկը նկատեր է ասորնեայք ձեւին տարօրինակութիւնը, փոխանակ ըսելու ասորեայք. կեղծ ասորնեայք բառը պիտի գար ասորին (եւ ոչ ասորի) ձեւէ մը, ինչ որ գոյութիւն չունի. երկրորդ որ ասորերէն այդ տեսակ բառ մը միայն երեւակայութեան մէջ կը գտնուի:

Ձեռագրին ստորնեայք բառը ոչ միայն կը ջնջէ յիշեալ տարօրինակութիւնները, այլ եւ կուտայ մեզ հնագոյն, միակ եւ ամենաժուերական տեղեկութիւնը Ե. դարու Հայոց բարբառներուն վրայ: Եզնկայ սոյն խօսքէն կ'երեւայ թէ Հայաստանը ուներ այն ժամանակ երկու գլխաւոր բարբառ, մէկը՝ Վերին բարբառ, միւսը Ստորին բարբառ. ուրիշ խօսքով հիւսիսային Հայոց եւ հարաւային Հայոց բարբառներ: Եզնիկ՝ Իրրեւ. Աղղբացի՝ կը խօսէր առաջինը, եւ ասոր

մակէն, որուն հազարգամ էի ժամանակին ձեռագրին սոյն գեղեցիկ ըմբերցումը:

Համար է որ իրենները բաժնեկող միւսներէն՝ կ'ըսէ. «Քանզի յորժամ մեր ասեմք՝ թէ տիք շնչէ, ստորնեայր ասեն՝ այս շնչէ,՝ Ո՛րքան ցանկալի էր որ Եզնիկ այս տարբերութեանց վրայ քիչ մը աւելի ծանրանար...: Նկատենք սակայն անցողակի կերպով թէ Եզնիկ այս բաժանումը կը համապատասխանէ ճիշտ մեր այժմեան վիճակին. ինչ որ հոն ¹⁰Վերին կ'ըսուի, մեր այժմեան արեւելեան կամ Ռուսահայոց բարբառն է, իսկ ինչ որ Ստորին կ'ըսուի՝ այժմեան արեւմտեան կամ Տաճկահայոց բարբառն է: Այս բոլոր անուանակոչութիւններն ալ շատոնց եւ շատերու կողմէ անյարմար են դատուած. ուստի Եզնիկայ տուած սոյն անունները աւելի յարմար լինէին թերեւս այսուհետեւ ալ գործածելու, եթէ միայն Ստորին բառին բարբայրական իմաստը խրաչելի չըլլայ:

Ստորնեայր կամ ստորեայր ձեւն ըստ Հայկազեան բառարանի գործածուած է նաեւ ուրիշ տեղ, բայց ոչ նոյն իմաստով, այլ իբր 1. երկրային. 2. գարշել շամաչել ի ստորնեայցս յանցից ճանապարհացս առ պնդիսի սեղան զմեզ կուել. Ոսկ. ՅՏ. ա. 9: — 2. ենթալուսնեայ. Անհաւասար համարձակութեամբ ի ստորէիցս ստեղծագործեալք, Նար. առաք.:

3. Եզնիկ էջ 93, Եւ յորժամ երեւել սրբոց իւրոց կամեր... մինչեւ 95 երեսին վերջը՝ կը հաստատէ թէ Աստուած երբ կամենար մարդոց երեւիլ այլեւայլ յայտնութեանց համար, կ'առնէր մարդկային կերպարանք. նա կը թուէ

Ս. Գրքէն բազմաթիւ պարագաներ՝ ուր այս տեսակ յայտնութեանց համար Աստուած մարդկային կերպարանքով երեւցած է. ինչպէս Ադամին, Աբրահամին, Ղովթին, Մովսէսին, Եւսուայ եւն: Բոլոր յիշուած օրինակներուն մէջ բայերը՝ իբրեւ անցեալ ժամանակի դէպք՝ անկատար են գրուած: այսպէս օրինակ, Արպէս իջեալ ի գրախան առ Ադամ՝ ռաճաճայն իբրեւ զմարդ առնէր... արժանի առնէր ծաշ ի վրանի նորա ուտելոյ:... առ գեղեցիկ աստնջականն առ Ղովթ արձակէր:... տայր ընդ նախընծայացելոյ առն Աստուծոյ ընդ Մովսէսի խօսել:... զօրագլխին իւրում Եւսովայ ի դաշտին ցուցանէր եւն եւն (ընդ ամենը 12 անգամ): Միայն էջ 95, առջ 15—18 հաստուածն է որ ներկայով է գրուած, ինչ որ ամբողջ երկու էջերու նախադասութեանց համադրութիւնը բոլորովին կը խանգարէ. «եւ քերովբէս ազգի ազգի գազանօք յօգեալ, եւ ձեռն ձգեալ իբրեւ չմարդոյ քրորէի ի միջոյ քրորէից ցուցանէ»: Պարզ է որ «ցուցանէ» բառը պէտք է հոս փոխել եւ ուղղել անկատար ցուցանէր: — Արդ ձեռագիրն ալ ունի ճիշտ ցուցանէր. եւ հրատարակիչներու մօցուցած սոյն փոփոխութիւնը անձա՛հ սխալագրութիւն մըն է միայն:

4. Եզնիկ էջ 96, առջ 4—6 ունի «ի մարմնաւորացն են որ թանձրամարմինք են, եւ են որ անօր մարմինք»: Թանձրամարմինք բառին դէմ՝ իբրեւ հակադիր գրուած ձեւը պէտք էր ըլլար անօրամարմինք. եւ իրօք ալ ձե-

ապգիրն ունի «անասրամարմինք», նոյն իսկ
Հայկ. Բառ. «անասրամարմին» բառին տակ մէջ
կը բերէ Եզնկայ յիշեալ հասուածը՝ մեր ձեռա-
գրին ձեւով: Այնպէս որ տպագրին սոյն «անասր
մարմինք» ընթերցուածը եթէ տպագրական
սխալ մը չէ, շատ անտեղի սրբագրութիւն է:

5. Էջ 120, տող 17—22 տպագիրն
ունի. Արդ եթէ քաղցր գիտեն զԶրուանն, ոչ
պարտին զգառն պառն զԱրհմն ի նմանէ հա-
մարել. եւ եթէ դառն հաշուին, չէ պատնասո
զքաղցր պառն զԱրմիզդ ի նմանէ գնել»:
«Պատճառ» բառին դէմ ձեռագիրն ունի պատ-
շան. եւ այս աւելի յարմարաւոր է, քանի որ
տեսակ մը հոմանիշ կը կազմէ վերի «պարտին»
ձեւին: Տպագրին այս ընթերցուածը Զմիւռնիոյ
տպագրին մէջ նկատուած, բայց Ղենետիկի
տպագրութեան մէջ ուղղել մոռցուած վրիպակ
մըն է, զոր կարծեմ Հիւնքեարպէյէնտեան յի-
շած է իւր Ստուգարանական Բառարանին մէջ:

6. Էջ 127, տող 6—9. Եւ ապա զինն
հազար ամն զեղջ եւ ապաշու լինիցի առ ի դար
հայելոյ իւր յուղիղ յարարածան: Տպագրին
դէմ ձեռագիրն ունի «առ ի գար». նմանապէս
Հայկ. Բառ. զար բառին տակ կը գնէ «առ ի
գար հայել», ոճը, վկայութեան կոչելով Եզնկայ
յիշեալ օրինակը. իսկ առ ի դար հայել ձեւը
չունի: Բառին նշանակութիւնն է «ծուռ» խո-
ժոռ նայիլ». Ղենետիկի հրատարակիչները
կրնան բառը մեկնած ըլլալ իբր գար ի վեր, գար
ի վայր ձեւերուն արմատը. բայց կրնանք նաեւ

մեկնել իրր արմատ՝ ցաւագար, աղեգար, աշագար, լեղուագար, խելագար եւն ձեւերուն, որով եւ ձեռագիրը պահել անփոփոխ:

7. Բովանդակ Եզնկայ մէջ 5 անգամ գործածուած է փառաստրութիւն ձեւը, զոր իրր ոչ-մարտպեան բառ մերժելով Հ. Գաբրիէլ Վ. Մէնէվիշեան իւր Արդի լեղուագիտութեան մէջ (տպ. Վիեննա 1903, էջ 125—6), ուղղած է փառաստրութիւն. ըստ նոյն հեղինակին սխալը յառաջացած է անկէ որ բոլորգիր գրութեան մէջ լո շատ նման լինելով տ-ին, կարելի էր գիւրութեամբ շփոթել երկուքը, մանաւանդ երբ լ եւ ո իրարու շատ կից գրուելով՝ մէջտեղի բացուածքը աննկատելի մնար: Ահաւասիկ բառացի ինչ որ կ'ըսուի նոյն տեղը:

“Փութանք ըսելու թէ հայ բնագիրներու քննական հրատարակութիւններ կը պակսին առ այժմ, որով անհնարին է ձեռագրաց աղաւաղութենէն յառաջ եկած կամ սպրդած սխալագիրներու վրայ վստահիլ. եւ այս պատճառաւ նոյն իսկ ամէնէն ընտիր գրուածոց մէջ ալ այնպիսի կէտեր մտած են, որ բնաւ հոն տեղի չունին, եւ շատ անգամ յետին դարերու տգէտ ընդօրինակողներու — քաջագործութիւններ են. առ այժմ օրինակ մը միայն տրել, -տրութիւն ձեւը խորթ է մնարոպեան հայերէնի. եւ տակայն գոյականը կը գտնենք նոյն իսկ Եզնկայ մատենին մէջ 5—6 անգամ, 3 անգամ 195 էջին վրայ, եւ 2 անգամ 196 էջին վրայ: “Չամենայն արարածս ի փառա-

տրութիւն տրարչին կոչէ, «կոչէր զնոսա Հոգին ի փառատրութիւն», «ի նոյն փառատրութիւն նորին Հոգւոյ կոչեցեալ», «ի նորին եւ ի փառատրութիւն յերաւի կոչին», «...որինչ ի փառատրութիւն տրարչին կոչին» եւն։ Արդ քանի որ խորթ է այս բառն ոսկեգարու հայերէնին, հարկաւ մեկնութիւն մը պիտի ունենայ. եւ մեկնութիւնը շատ գիրքին է. ձեռագիրներու աղաւաղմամբ, կամ ընդօրինակողներու անուշադրութեամբ՝ լին՝ եղած է լոյս, ուրեմն փառատրութիւն ընդօրինակուած է փառատրութիւն. փոխենք այս գիրքն եւ ահա՛ կ'ունենանք ոսկեգարու գեղեցիկ բառ մը՝ «ի փառատրութիւն կոչել զոք»։ Այսպէս սրբագրելու է սոյն այս բառը քանի մ'ուրիշ ոսկեգարու գրուածոց մէջ ալ, օր. Կոչ. Ընծայութեան, էջ՝ 88, Ագաթանգեղոս էջ 109 (տպ. 1835), Ոսկեր. ի Զովհաննէս՝ էջ 127 (տպ. Կ.Պ.)։ Այս սխալը կ'ընդհանրանայ յետագարեան եւ վերջին գարերու (շարականներու) մէջ. հմմտ. Եղիշէ էջ՝ 368 — «զփառատրութիւն կատարեն», եւ էջ՝ 137 — «զփառատրութիւն մատուցանել», այս վերջինս «փառատրութիւն մատուցանել», պահուած է Ոսկ.Մատթ. էջ՝ 65. (հմմտէ ուղիղ՝ փառատրութիւն բառը՝ Ոսկ. Մատթ. էջ 515, 583, 596, 600, 615. Բարսղի Վեցօր. 25, 86, 104. Ոսկ. Պաւղոս 296 եւն)։ Իսկ բայը փառատրել, շկայ ոսկեգարու գրուածոց մէջ, առաջին անգամ՝ կը հանդիպինք Եղիշէի մէջ, էջ՝ 367, «փառատրել՝ զսուրբ (!)

Երրորդութիւնն, որ յայտնի է թէ պիտի ըլլայ հոս ալ փառասիրել, քանի որ հայցական խնդիր կը տրուի. (Հմմտ. նշնակէս Անդ էջ 199). միայն տեղ մը կայ այս բայը, Եւագր. էջ 2 (ձեռագիր), բայց այս ձեռագրին առաջին 2—3 էջերը բուն գրուածքին մարմնոյն չեն վերաբերիր:

Սոյն սրամիտ նկատողութիւնը կ'արդարաւնայ մեր ձեռագրով ալ. ձեռագրին մէջ առաջին երկու օրինակներուն մէջ (տող 6 եւ 16) բառն յայտնապէս գրուած է փառասիրութիւն. եւ այնչափ պարզ որ անկարելի է շփոթել. այնպէս որ փառասիրութիւն գնելը գոնէ այս երկու օրինակներուն մէջ հրատարակչներուն գիտասրեալ գործն է եւ ոչ անուշադրութեան արդիւնք: 195 իրենի երրորդ օրինակին մէջ (տող 22) գրութիւնն այնպէս է որ կրնայ նաեւ տ կարգացուիլ, բայց չա կարգալ անհնար չէ. եւ ով որ գիտնայ այս երկու ձեւերուն ընտրութիւնը, անշուշտ պիտի կարգայ վերջին ձեւով: Գալով 196 իրենի երկու օրինակներուն (տող 1 եւ 11), հոս է որ բառն յայտնապէս գրուած է փառասիրութիւն, եւ յանձնաքը կ'իյնայ գրչագրին վրայ:

Աւելցընենք թէ նաեւ այլուր Եզնիկ ունի այս բառը գործածած, ինչպէս էջ 208, տող 19 եւ էջ 296, տող 10. այս երկու անգամուն ալ ձեռագիրը պարզ ունի փառասիրութիւն, ինչպէս է եւ տպագիրը:

8. Էջ 197, տող 12—18. Եւ առ օրինակ ի մարմնոյ. որոյ ի վերայ մօրթ եւ միս է,

եւ ի միջի երակք եւ խողովակք արեան, եւ ի ներքոյ դարձեալ նոյնպէս մտիւ եւ միս. եւ է մարմին եւ վերոյ քան զերակս արեանն եւ ի ներքոյ քան զերակսն: — Հոս տպագրական սխալ կը թուի վերոյ, որ պէտք է ուղղել՝ ինչպէս ձեռագիրն ունի ի վերոյ, իբրեւ հակագիր քիչ մը վարը յիշուած «ի ներքոյ» ձեւին:

9. Էջ 211, տող 10—13. Ձի մարմինն եւ նոցա ի չորից հիւթոցն կայ, եւ ոգին ոչ ի չորիցն հիւթոց յօդելոց, այլ ի պարզական եւ ի սուզական բնութենէ: Տպագրին մէջ ունինք սուզական, որ ըստ Հայկ. Բառ. կը նշանակէ 1. անզնդային. — Իշխանութիւն չարին սուզական. Ձոր խանդացեալ չարին սուզական գնձ.: 2. հարաւային բեւեռի. — Կէտքն են այսորիկ. կէտ երկնամիջակ, կէտ ժամագիտակ, կէտ եթերակոն, կէտ սուզական (ջամար): Ի սուզականն եւ ի ժամագիտակն միշտ հոլովել (աբեգական), Ասող. վերջար.: Ի հարաւայինն խոնարհի ի սուզականն: Ընդ ձմեռնային շաւղօք յաներեւակն եւ ի սուզականն կոյս. Խոր. աշխ.: Բայց այս երկու իմաստներն եւս անյարմար են տեղին: Մեր ձեռագիրն ունի սուզական, որ ուրիշ տեղ գործածուած չլինելով՝ բացատրութիւնը պարզ չէ. բայց կրնայ տեսակ մը համանիշ կազմել պարզական բառին, կազմուած սուղ արմատէն. երկուքն ալ տեսակ մը բնալուծական կամ աւելի ճիշդ բնազանցական բացատրութիւններ են աննիւթական հոգւոյն էացուցիչ տարրը որակելու համար: Հետաքրքիր

է նկատել որ Հայկ. Բառարանն ալ ունի նոյն սուղական բառը, որուն զիմաց իբր վկայութիւն բերած է միայն Եզնկայ յիշեալ հատուածը. ասկէ կրնանք հետեւցնել ինչ որ վերը ըսինք, այն որ եթէ յիշեալ ընթերցուածը տպագրական սխալ մը չէ, յետին հրատարակչաց անձա՛հ եւ քմահաճ մէկ սրբագրութիւնն է:

10. Էջ 226, տող 18—23. Որոյ հայհոյութիւնն ի բունն իսկ գնայ, ըստ նորա ամպարշտութեանն, որպէս թէ զկէսն յիւր յինքեան ունիցի, եւ զկէսն իւր ի սողունն եւ ի ճճիս տանջիցէ: Զկէսն իւր, ինչպէս երկրորդ անգամ կրկնուած ձեւէն կ'երեւայ, պէտք է ուղղել զկէսն իւր. ձեռագիրն ունի հոս «իւր յընքեան». ուստի պէտք է կարծել թէ յիւր տպագրական սխալմունք մըն է, պատճառուած յաջորդ բառին յ նախգիրէն:

11. Էջ 245, տող 5—10 կը կարգանք տպագրին մէջ. «Ըզամ, ես եմ ըստուած եւ չիք այլ դք եւ բայց յինէն այլ ըստուած քեզ մի լիցի. ապա թէ ունիցիս զոք այլ աստուածս բայց յինէն, գիտասցիր զի մահու մեռանիլիս: Թէ ինչքան անյարմար ինկած է հոս «դք այլ աստուածս», պէտք չկայ մեկնելու. բայց ամէն բան կը պարզուի, եթէ խօսքը ուղղենք ըստ ձեռագրին զնելով ան փոխանակ այլ, «եթէ ունիցիս զոք առ աստուածս»: Սոյն ուղղութիւնը նմանապէս պատահական տպագրական սխալ մը կը թուի:

Ե.

ՉԵՌԵԳՐԵԿԸՆ ՍԴՐԵԳՐՈՒԹԻՐՈՆՆԵՐ ԵԶՆԿԸՑ ՄԷՋ

Թէեւ Եզնկայ ձեռագիրը գրուած է վերին աստիճանի զգուշաւոր ձեռքով եւ յատուկ խնամքով, բայց, ինչպէս նախորդ ձեռագրական համեմատութիւնները ցոյց տաին, հոս ալ կան այնպիսի պատահական սխալներ, որոնցմէ ոչ մէկ մարդկային ձեռք կրնայ բոլորովին զերծ մնալ: Այս սխալները առհասարակ ուղղագրական են. բայց Եզնկայ բնագրին մէջ մտած են նաեւ այնպիսի սխալներ, որոնք անկարելի է որ Եզնկայ պէս փառաւոր գրչի մը տակ մուտ գործէին: Ասոնք ոչ այլ ինչ են եթէ ոչ ութը հարիւր տարիներու ընթացքին մէջ (Ե—ԺԿ Գար) յաջորդական բաղմամբիւ արտագրութեանց ժամանակ նախորդ պարզ ուղղագրական սխալէ մը հետզհետէ ձեւափոխուելով յառաջ եկած սխալներ: Բանասիրութեան պարտքն է որքան կարելի է երեւան հանել այդ սխալները, եւ իրենց նախկին ձեւին վերածելով զանոնք, բնագիրներու հին վիճակը վերականգնել: Այս նպատակով է որ կ'ուզեմ յաջորդ տողերով շեշտել հետեւեալ անհարթութիւնները, անոնց քով տալով նաեւ իմ յարմարագոյն կարծած սրբագրութիւններս:

Հոս պարտք կը համարիմ վերասին կրկնել թէ ի ձեռին շունենալով Կորայրի քննասէրը, առիթ չեմ ունեցած ստուգելու թէ արդեօք յիշեալ սրբագրութիւնները նկատուած են նաեւ

նոյն աշխատութեան մէջ, Այս թերին լրացր-
նել կը թողում յարգելի ընթերցողներու:

Էջ 17, տող 18. որ զէօրս կագեցողն
ընդ միմեանս ի հաշտութեան եւ ի հաւանու-
թեան պահեալ նուանէր: Եղնկայ այս հա-
տուածին մէջ՝ ուր աշխարհը կը նմանցուի քա-
ռաձի կառքի մը, սկիզբէն մինչեւ վերջ ամեն
բան դրուած է ներկայ. ինչ. զաշխարհս տեսա-
նեմք, լծին, օձտեն, ընթանան, վարդին եւն:
Ուշագիտ ընթերցողը յանկարծ պիտի կանգ
առնէ նուանէր անկատարին առջեւ, որ տեղին
բոլորովին անյարմար է եւ ուղղելի «նուանէ»:

Էջ 17, տող 21. Ամենայն կառք ի հա-
մադգեաց երիվարաց լծին, բայց միայն այսց
կառաց՝ որ ի չհամադգեաց լծեալ են: Բայց
կամ բաց «բաց ի» նշանակութեամբ ոչ թէ
սեռ...որ, այլ բացառական կը պահանջե-
ուստի վերի հատուածին մէջ ստորագծեալ
բառերը ուղղել պէտք է «յայսց կառաց»:

Էջ 32, տող 15—21. Զի եթէ պարզ
բնութիւն էր հիւզն, եւ մենակերպ, եւ աշխարհս
ի յօդուածոց եւ ի պէսպէս բնութեանց եւ ի
խառնուածոց հաստատեալ է, անհնարին է
ասել՝ եթէ հիւզեայն լեալ իցէ: — Հոս եր-
կու սխալ կայ: Եղնիկ կը փաստաբանէ որ եթէ
հիւլէն պարզ մարմին է, աշխարհս որ բաղա-
դրեալ մարմին է, չի կրնար հիւլէն առաջ եկած
ըլլալ: Առաջին սխալն այն է որ «յօգուածոյ»
ածականը շփոթուած է «յօդուած» գոյականին
հետ եւ փոխանակ դնելու «ի յօդուածոյ»:

գրուած է «ի յօդուածոց» . Եզնկայ քիմիական բառերն են «պարզ բնութիւն» . եւ «յօդուածոց կամ յօդուածով բնութիւն», որ կը համապատասխանեն մեր այժմեան պարզ եւ բազազրեալ մարմին ասութիւններուն . ինչպէս կը տեսնուի նոյն էջ քիչ մը վարը քանի մը անգամ գործածուած . «չէ մարթ յօդուածոյիցն ի միոջէ պարզ բնութենէ ունել զհաստատութիւն» . քանզի յօդուածոյքն ի պարզական բնութեանցն յօդի... զի եթէ յօդուածով էր հիւշն, եւ յօդուածոյքն ի պարզականացն ունին զանձնաւորութիւն եւն» . Եզնիկ բսել չուզեր թէ աշխարհս «յօդուածներէ» բաղկացած է, այլ թէ նա բազազրեալ մարմին է : — Երկրորդ տալն այն է որ հիւշեայն արական ձեւը միտք չունի եւ պէտք է ուղղել բացառական «ի հիւղեայն» . ինչպէս որ քիչ մը վարն ալ ունինք նոյնպէս բացառականով՝ «վասն զի չէ մարթ յօդուածոյիցն ի միոջէ պարզ բնութենէ ունել զհաստատութիւն» . քանզի յօդուածքն ի պարզական բնութեանցն յօդին :

Եջ 39, տող 8—11 . Եւ այսպէս կազմածոյ իրաց ինչ եւս՝ միտք գործողին գործեն զշարն, որպէս եւ երկաթ մերթ ի բարիս պաշտի, եւ մերթ ի շար : Նախորդ էջերուն մէջ Եզնիկ կը հաստատէր թէ ամէն բանէ կարելի է թէ շար առաջ բերել եւ թէ բարի . հոս ալ կ'ուզէ ցուցնել թէ գործաւորին միտքը կրնայ նոյնպէս գործիք շինելու յատուկ նիւթերէն

թէ չար եւ թէ բարի բան չինել. այս միտքը տալու համար՝ պարզ է որ վերի բառը ուղղելու է «ի կազմածոյ իրաց» . իսկ այնպէս ինչպէս կայ՝ իմաստ չունի:

Էջ 41, տող 11—15. Զի եթէ իբրեւ զմի ինչ յայլոցն բնութեանց լեալ էր՝ զոր ի հարկէն ծառայեն Աստուծոյ, ապա եւ վարձս ընդ կամակարութեանն տուելոյ չէր արժանի: Խօսքին իմաստը կը պահանջէ զոր ուղղել «որ», իբրեւ յարաբերական գերանուն ենթակայ ծառայինն բային, որ իբրեւ չէզոք բայ չէր կրնար արգէն սեռի խնդիր ունենալ:

Էջ 58, տող 3—8. Իսկ եթէ դժ յոչինչ զԱստուծոյ զպատուիրանսն համարիցի, յորժամ մըցել ընդ բանսարկութն մարտնչիցի՝ վաղ-վաղակի կործանի, քանզի չունի զնշանակա յաղթութեանն: Այս հատուածին դէմ Եզնկայ ձեռագիրն ունի «մարտ չիցի» ընթերցուածը (այսպէս բաց բաց, փոխանակ մարտնչիցի), որմէ կ'երեւայ թէ «մարտնչիցի» ձեւը հրատարակիչներու ենթագրութեամբ է ձեւացած. բայց այս ենթագրութիւնը՝ որչափ ալ որ արգարանայ ձեռագրին երկու բառերուն մէջտեղը գտնուած միջոցովը, այնու ամենայնիւ սխալ է, որովհետեւ երկրորդ նախագատութեան իմաստը կը դառնայ անկասկած: Կանոնաւոր նախագատութեան վերածելու համար պէտք էր կամ «մարտ չիցի» բառը վերածել «մատչիցի», եւ կամ եթէ այդ ձեւը ընդունեցինք «մարտնչիցի», «մըցել» բառն ալ դարձնել «մըցեալ» . վեր-

ջնեա կարող էր եւ տառին վրայ պատիւ մը ունենալ եւ յետոյ այդ պատիւը յապաւուիլ, ինչ որ շատ սովորական երեւոյթ է ձեռագրաց մէջ: Բայց յայտնի է որ սխալ մը մէկ տառափոխութեամբ ուղղելն աւելի հաւանական եւ ընդունելի է, քան երկու տառափոխութեամբ. ուստի վերջիշեալ ձեռին մէջ ալ ուղղելի բառն է «մատչիցի»:

Էջ 66, տող 8—9. եւ զմիսն եթէ սիրտ ուրուք առնոյր եւ ուտէր՝ ոչ փնասէր. նոյն էջ՝ տող 22—26 եւ էջ 67, տող 1—4. զմանրագորն եթէ որ լոկ ուտիցէ՝ սատակիչ է, եւ խառնեալ ընդ այլ արմատս՝ քնածուլինի քնահատաց: Եւ զհազար՝ եթէ ի տօթ ժամանակի ուտիցէ որ, քանզի զովացուցիչ է, զտապս ի փորոյն փարատէ. եւ եթէ ի հով ժամանակի ուտիցէ որ, փնասէ: Նոյնպէս էջ 88, տող 4—9. նա եւ զպաշտօննայսն իսկ իւրեանց՝ եթէ ոչ Աստուծոյ ստատ պահէր, ազգի ազգի խեղութեամբք խեղէին եւ անհարին մահուամբք սպանանէին: Յիշեալ խօսքերուն մէջ ըստ բնական եւ արամարանական բացատրութեան՝ պէտք էր որ զմիսն, զմանրագորն, զհազար, զպաշտօննայսն ուղղական դրուէին իբրեւ ենթակայ՝ «ոչ փնասէր — սատակիչ է, քնածուլինի — փարատէ, փնասէ — խեղէին, սպանանէին, բայերուն: Քիչ մը անփոյթ գրողներ կրնային այդ բառերը իբրեւ սեռի խնդիր մտածելով՝ «առնոյր, ուտէր — ուտիցէ, խառնեալ — ուտիցէ — պահէր, բայե-

րուն, դնել հայցական. եւ այս շատ սովորական է մեր մանաւանդ յետին գրողներուն մէջ: Եղնիկ այլուր այս տեսակ բան չունի. ուստի կրնայինք այս տեղն ալ ձեռագրական սխալ համարել, բայց այս սրբագրութիւնը մեր ձեռքով ընել չյանգգնելով, կը թողունք ընթերցողին դատողութեան:

Էջ 68, տող 23—26. Եւ առաջնոյ չմիասակարութեան դաղանացն մարդոյ՝ այժմու համբոյրս եւ ընտելութիւնս վկայեն: Եթէ «համբոյրս եւ ընտելութիւնս» ձեւերը համարենք յոբնակի տնորոշ հայցական, կ'ունենայինք ամենակոշտ սխալ մը՝ փոխանակ համբոյրք եւ ընտելութիւնք ըսելու. բայց պարզ է որ այսպիսի սխալմունք մը կասկածելու տեղի չկայ. ասոնց մէջ ու վերջաւորութիւնը համարելու է առաջին դէմքի գիմորոշ յօդ, իսկ վկայեն բայը դրուած է յոբնակի՝ բաղադրեալ ենթակային պատճառաւ:

Էջ 84, տող 2—5. Եւ ոչ եթէ ի դատապարտութիւն ինչ ոգոց լինի մարդոյն տանջանքն դիւաց, այլ առաւել եւս յարգահատութիւն: Տանջանքն ենթակային դէմ լինին յոբնակի բայն աւելի կանոնաւոր է:

Էջ 88, տող 4 - 8 տես վերը, էջ 66 դիտողութեան մէջ:

Էջ 121, տող 22—24 զի ոչ յԱստուծոյ կարգեցան, այլ ի մարդկանէ: Հնարողութենէ: Տարբիւնակ է յատկացուցին համաձայնութիւնը իւր յատկացեալին հետ. շփո-

Թութեան պատճառ եղած է անշուշտ ի նախ-
դիրը, որ յաջորդ բառը բացատրականի է վերա-
ծած անհմուտ գրիչներու տակ: Անհատական է
ենթադրել որ բառն ըլլար փոխանակ «ի մարդ-
կականէ հնարողութենէ» (նախադաս համաձայ-
նեալ անական): Ուղղելի է «ի մարդկան»:

Էջ 124, տող 9—12. Դարձեալ որ
զայն գիտաց՝ եթէ երկու որդիք են յօրովայնի
անդ, զայն ընդէր ոչ ծփնեալ՝ թէ մինն քարի
եւ միւսն չար: Ուղղելի «մինն քարի է եւ
միւսն չար» է ձայնաւորը մոտցուած է շփո-
թութեամբ յաջորդ եւ-ին առաջին տառէն:

Էջ 124, տող 22—24. ոչ եղծ զչարն,
այլ եւ թագաւորութիւնն եւս ետ նմա ինն
հազար ամի: Չեռագիրն հոս ունի «թագաւո-
րութիւն», եթէ այս բառը կարդանք թագաւո-
րութիւնն, ինչպէս տպագիրն ունի, կը ծագի
ընդունական անյարմարութիւն եւ պէտք կ'ըլլայ
դարձնել զթագաւորութիւնն, ինչպէս է յա-
ջորդ երեսը, էջ 125, տող 22—25. «դար-
ձեալ զի զթագաւորութիւնն որդւոյն ետ, միւսմ
զինն հազարամեան, եւ միւսումն զանսպառա-
կան...», բայց երբ կարելի է նաեւ բառը կար-
դալ «թագաւորութիւն», որով սխալանքէ
զգուշանալ, ինչո՞ւ այսպէս չգնել:

Էջ 132, տող 20—25. զորոց զբարւոյն
կողմն յԱրմըզդէ գնեն, զարջառաց եւ զոչխարէ
եւ զայլոց պիտանացուաց. եւ զչարին կողմն
յԱրհմնայն, զգայլոց եւ զգազանաց եւ զճճեաց
վնասակարաց: Իմաստը բաւական ցոյց կու տայ

Թէ զողխարէ պէտք է ուղղել «զողխարաց», համաձայն իւր վեց ընկերակիցներուն. հասուածը կը թարգմանուի. «բարիններուն կողմը Որմիզգէն կը համարին, ինչ. արջառներու, ոչխարներու եւ ուրիշ պիտանի անասուններու. իսկ շարերուն կողմը Արհմէն, ինչ. գորտերու, գաղաններու եւ փնասակար ճճիներու»:

Էջ 135, տող 2. Թշնամութիւնն ուղղել «Թշնամութիւն», ձեռագիրն ունի Թշնամութիւն, որ կրնայ երկու ձեւով ալ կարգացուիլ:

Էջ 149, տող 1—3. եւ այլն եւս ինչ մի ի ջուրս է, եւ զմեր պէտս ոչ հարկանիցէ, բայց միայն զի զկծեցուցանիցէ: Ասանցմէ նախորդ տողերով Եզնիկ կը ցուցնէ թէ լուծ եւ մուկը թէեւ շնչին բաներ են, բայց մենք չենք կրնար ջնջել աշխարհէն. — հիմայ կը շարունակէ. — նաեւ ջուրին մէջ ալ ուրիշ բան մը կայ (տեսակ մը փոքրիկ անասուն), որ մեզ պէտքի չէ, այլ միայն կը կծէ եւն: Այս բացատրութեան համեմատ այլն պէտք է դարձնել «այլ», (իսկ այլն եւս կը նշանակէ «մուսները, մնացեալ», որ բնաւ չէ յարմար):

Էջ 154, տող 6—14. Վասն որդեծնութեան եւ մարդկան յաշխարհի սերելոյ, ներեաց նմա ինն հարիւր եւ երեսուն ամ... եւ վասն արտասուացն Եղեկիայի արքայի՝ յաւելլաւ նմա 15 ամ: Իւ վասն ապաշխարութեան նինուէացւոցն՝ ոչ կորոյս զքաղաքն...: Հոս ու-

նինք երեք համադիր նախադասութիւններ, բայց ասոնցմէ երկրորդը ժամագրութիւնը կը խախտէ, զոր վերահաստատելու համար պէտք է յաւելլաւ ձեւը փոխել եւ դարձնել «յաւել»:

Էջ 159, տող 2—6. Այլ երկինք եւ երկիր անօթք ետեղակալք են հաստատեալք յարարչէն, ունել ամիսփ ընդ ինքեամբ զամենայն՝ որ ի միջի նոցա է: Ընդ ինքեամբ եղակին պէտք է ուղղել «ընդ ինքեամբ», յոքնակիով, ինչպէս է քիչ մը վարը. «եւ են հարկաւոր բնակաւորք, հրամանաւ արարչին իւրեանց, ի վայելս ամենայն կենդանեաց. եւ իւրեանց ինքեանք չեն...»:

Էջ 171, տող 25. Կամփ՝ զի եւ իւր բաւաւոր արարածքն ցանկացօղք բարեաց եւ զործօնեայ արդարութեան լինիցին: Եթէ առաջին ստորոգեւիմն (ցանկացօղք) յոքնակի է դրուած, գեղեցկութիւնը կամ համաչափութիւնը կը պահանջէ որ երկրորդն ալ դրուի յոքնակի, այն է «զործօնեայր»:

Էջ 176, տող 20—23. Եւ յօրանջնն եւ ձգտել, որպէս կարծեցին ոմանք, ոչ ի գիւէ լինի, այլ ի մեղկութենէ եւ թուլութենէ մարմնոյն: Երկրորդ բացառականին վրայէն ի նախդիրին յապաւումը բոլորովին պատահական է. ուղղել է «ի մեղկութենէ»:

Էջ 178, տող 15. Եւ մի՛ իմն ի հակառակորդէն, քանզի նա անմարմին է...: Եզնիկ քանի մը տող վերը (նոյն էջ, տող 5) կ'ըսէ թէ երազները երկու պատճառ ունին «Եւ այնր

երկու պատճառք են, . ասոնցմէ մին այն է՝ որ Աստուածային շնորհաց ազդեցութեամբ մարդ երազ կամ տեսիլք մը կը տեսնէ (տող 7—14). բայց երկրորդը որն է արդեօք. այս մասին Եզ- նկայ մէջ բան մը չկայ: Բայց իրօք տող 15-էն սկսեալ մինչեւ յաջորդ երեսին վերջը կը պատ- մուի սատանայական երազներու (երազափոր- ձութեան կամ երազախաբութեան) մասին, որ ուրիշ բան պիտի չըլլայ, բայց եթէ Եզնկայ տուած պատճառներէն երկրորդը, այսպէս ըմբռնելու եւ այսպէս մեկնելու համար պէտք է վերոյիշեալ տողին մէջ մի իմն ձեւը, որ հա- կառակ է տակը մէջ բերուած մանրամասն բա- ցատրութեանց, ուղղել եւ դարձնել միոսն, երկու ձեւերուն շփոթութիւնը շատ հասարակ կերպով կը մեկնուի երկաթագիր գրութեամբ, ուր ՄԻԻՄՆ եւ ՄԻԻՄՆ հազիւ թէ կը զանազանին:

Իջ 202, տող 1—5. Եւ զինչ զար- մանք են ընդ նոցա՝ թէ զերկինս վասն անշափ մեծութեանն, եւ զուսաւորս վասն առաւել պայծառութեանն աստուածս կարծէին: Զար- մանալ բայր կը պահանջէ ընդ-ով հայցական. ուստի ուղղելի ընդ նոսա. հաստուածը կը թարգմանուի՝ «ինչու զարմանալ անոնց վրայ՝ որ երկինքը անշափ մեծութեան պատճառաւ, եւ լուսաւորները՝ աւելի պայծառութեան հա- մար, աստուած կը կարծէին»:

Իջ 217, տող 12—22. Եւ չէ հնար լուսնի յերկիր իջանել. որպէս կախարդաց տե- սեալ ի ժամանակի հրամանաւ Աստուծոյ զուս-

Նոյն արիւնագոյն լինելոյ զկերպարանսն՝ դիւի
 նմանել լուսնի բարբանջին, թէ զլուսին իջու-
 ցանիցեն. որում չեն մարթ լինել, թէ որ քան
 զբազում աշխարհս մեծ է՝ թէ ի կալ մի փո-
 քրիկ ամիոփիցի, եւ կթիցի անստինն։ Սխալագիր
 բան է չեն մարթ, զոր պէտք է ուղղել «չեն
 մարթ»։ Արտփհետեւ ձեռագրին մէջ եւ եւ է
 Նոյն ձեւով են միշտ, ուստի այս պարագային
 ձեռագիրը մեր ուղղութեան հակառակ չէ.
 խոսքին իմաստն է որ ուղիղ ձեւը պիտի որոշէ։
 Եզնիկ կ'ըսէ. «կախարդները կը բարբանջեն թէ
 լուսինը կրնան իջեցնել վար. չի կրնար լինել այն-
 պիտի բան, թէ նա որ բազում երկիրներէ աւելի
 մեծ է, փոքրիկ կալի մը մէջ ամիոփութի...»
 Եւս պարզ իմաստը կը հանուի միայն չեն
 մարթ ձեւէն. իսկ եթէ առնենք չեն մարթ,
 թերեւս կախարդներուն անցնի խոսքը, բայց այս
 պարագային լինել բային տեղ կը պահանջուի
 առնել, իսկ որում ըսելու տեղ ալ՝ զոր.
 «անոք չեն կրնար ընել այնպիտի բան որ...»

Էջ 221, տող 20—22. Բայց զի փո-
 փոխմունան ոգւոց ի մարմնոց ի մարմինս նոր,
 այնու յոյժ եպերելի է։ «Ես» հոս կը նշանակէ
 ենթագրեց, որուն հոմանիշ է նաեւ «զնել».
 Բայց պէտք չէ կարծել թէ ըստ այսմ բառը
 պէտք է ուղղել նոյ, որտփհետեւ «տալ» Նոյն
 նշանակութեամբ գործածուած կայ քիչ մը
 վերը, տող 4. Եւ որպէս պատճառ ամենայնի ի
 միջե միութենէ լույս եւ զխնամակալութիւնն
 ի նմանէ զնէր...

Էջ 222, տող 7—12. Եւ զմիսն չու-
տել՝ եթէ վասն զկարիս մարմնոցն խափանելոյ
հրամայէր, բարւոյք եւ յիրաւի տունէր. ապա
եթէ իբր ի պղծոյ իմեքէ արարածոց հրա-
մայէր հրաժարել, վատթարագոյն: Թէ ի պղծոյ
եւ թէ իմեքէ եղակի բացառականները բաւա-
կան են ցուցնելու թէ գոյականն ալ պէտք է
ուզուի արարածոյ, շիտթութիւնը ծագած է
երկաթագիր Յ եւ Յ տառերուն նմանութենէն:

Էջ 230, տող 20—22. ... յամենայն
դարս աստուածապաշտք գտանէին, որք յան-
գիմանէին զնշմանկապատուն. Աղիղ է ու-
րիշներու կողմէ առաջարկուած «նշմանկա-
պաշտ» ձեւը, որ կը նշանակէ բուն «սատա-
նայապաշտ», եւ է իբր հակառակը՝ քիչ մը
վերը գրուած «աստուածապաշտ» ձեւին:

Էջ 233, տող 16—18. Է իմն զօրու-
թիւն. որ արար եւ իւր զնոսա ընդ ձեռամբ
նորա: Պէտք չէ կարծել թէ ուզելի է «իւր
զնոսա». այսինքն «կայ զօրութիւն մը՝ որ
ստեղծեց զանոնք եւ գրաւ անոր ձեռքին (իշ-
խանութեան) տակ», սովորական են զնել ընդ
ձեռամբ կամ տալ ի ձեռս ոճերը, բայց տալ
ընդ ձեռամբ եւս կայ քիչ անգամ. ինչ. Զորս
ընդ ձեռամբ ձերով ետու. Ս. Գր.:

Էջ 233, տող 25 — էջ 234, տող 6.
Եւ եթէ բժիշկ ըստ պէտպէս հիւանդութեանց
ազգի ազգի գեղա ախտացելոցն մատուցանել,
զի որ սկզբան ցաւոյն գէպ իցէ՝ զայն ի սկզբանն
մատուցանեն, եւ որ յընդմիջելն՝ զայն ի

միջոցի, եւ որ ի պատուել ցաւոյն՝ զայն հուսկ յետոյ Թէ առաջին մատուցանել անորոշը եւ թէ երկրորդ մատուցանեն յոքնակին պէտք է դարձնել «մատուցանէ», խաբին ենթական է «Թժիշկ»:

Էջ 234, տող 14—18. Իրրեւ կանխադէտ գիտէ գամենայն, մինչ չեւ ինչ լեալ իցէ, թէ որպէս պարտ իցէ առնել, եւ յոր ժամանակի, եւ յոր պէտաւ Ըստ օրինի պէտք է ըլլայ «յորում ժամանակի»:

Էջ 245, տող 14—18. Եւ եկեալ հիւղեայն՝ պատուիրել նմա ըստ տոբորութեանն, տեսանէր՝ զի ոչ անայր նմա Ադամ, այլ խորհնալ ի բաց մերժէր, եւ չմերձենայր առ նա: Գէտք է ուղղել «խորշեալ ի բաց մերժէր եւն...» Է եւ Շտառերուն շփոթութիւնը անցման երկաթագրին պատճառաւ է, ուր երկուքն ալ շատ նման են ձեւով:

Էջ 263, տող 19—21. ոչ զի եւ միայն արժանի նկայ խորհրդոյն, որ արուպս եմ առաքելոց...: Ստորագծեալ ձեւին տեղ ձեռագիրն ունի նկա, որ նոյնն է: Եղանիմ բային գէմ անշուշտ շատ կանոնաւոր կը լինէր եղայ ձեւը, ինչպէս հատանիմ — կատ. հատայ, բայց այլուր չկայ գործածուած: Տարակոյսի մէջ ենք թէ արդեօք այս բառն ալ հնութեան հազուադիւս մնացորդ մըն է, ինչպէս ապաստամբ բառը, թէ աշխարհաբարի ազդեցութեան արդիւնք:

Էջ 267, տող 15—19. Եւ իցէ՞ որ Թժիշկ յորժամ զորդի ուրուք Թժիշկիցէ, վարձս,

«չ առնու ալ զբժշկեալն ի գլխովին զինս, բժշկութեանն խնդրիցէ: Ուզելի է «վարձա ոչ առնուցու, ալ զբժշկեալն գլխովին ի զինս բժշկութեան խնդրիցէ»:

Էջ 268, տող 26 — էջ 269, տող 5. Եւ կամ իցէ՞ որ, որ մատուցեալ՝ զայլոյ զորդիս կամ զծառայս յապիմակս եւ ստանալիս յօժարեցուցանիցէ հանել, եւ հասեալ ի վերայ՝ ոչ հանիցեն զայն ընդ կառափն: Ուզելի է «ի ստանալիս» ի նախորին անկումը երկաթագիր գրութեան մէջ նախորդ շաղկապին Ի տառին հետ շփոթութեան պատճառաւ է:

Զ.

ԵԶՆԿԱՅ ԿՈՐՍՈՒՆԺ ՄԱՍՆԵՐԸ

Երբ որեւիցէ հեղինակութենէ մը մեզ հասած է միայն մէկ օրինակ, եւ այն մանաւանդ յետին դարերու գրչութեամբ, աշխատութեան անվճար եւ ամբողջական լինելը յամենայն դէպս կասկածելի կ'ըլլայ. ասոր յայտնի օրինակներ են Բուզանդ փաւստոսը, Ղաղար փարպեցին եւն: Քիչ թէ շատ ապահովութիւն ստանալու, ընթերցուածները ըստ կարելոյն ճիշդ ընդունելու համար՝ պէտք է ունենալ ամենաքիչը երկու օրինակ, տարբեր աղբիւրէ ծագած, որոնց փոխոխակի ընթերցուածները կամ իրար հաստատելին, կամ իրար լրացնէին եւ կամ երկուքին համեմատութեամբ նախնական ձեւը վերականգնուէր: Այս ընդհանուր կանոնին չէր կրնար բացառութիւն կաղմել նաեւ Եզնկայ

գործը, որմէ հասած ձեռագիրը թէեւ շատ խղճամիտ դրչութիւն մը, բայց շունինք բնաւ ապահովութիւն թէ այդպէս ըլլային նաեւ այն նախորդ օրինակները, որ նոյն գրչագրին աղբիւրն են եղած:

Նախորդ գլխին մէջ ցոյց տուինք քանի մը սխալներ, որոնք իբրեւ արգիւնք տառական կամ բառական շփոթութեանց, մտեր են Եղնկայ ձեռագրին մէջ: Այս գլխով ալ կ'ուզենք ցոյց տալ թէ Եղնկայ ձեռագիրն ունի նաեւ աւելի ծանրակշիռ թերութիւն մը, այն է քանի մը նշանաւոր պակաս մասեր: Այս պակասները կրնան նոյնպէս կամ ժամանակի ընթացքին մէջ թերթերու պատահական անկմամբ յառաջացած ըլլալ եւ կամ դիտմամբ գրչագիրներու կողմէ յապաւուած ըլլալ: Եղնկայ աշխատութեան հատուածային բնաւորութիւնը քիչ մը արգելք կը հանդիսանայ յապաւուած կամ կրճատուած տեղերը լաւ նկատելու, նիւթի յանկարծական փոփոխութիւն մը, որ ուրիշ տեղ բնագրի ընդհատում պիտի համարուէր, կրնայ այս աշխատութեան մէջ իբր նոր գլուխ կամ նոր հատուած նկատուիլ. այնպէս որ իսկապէս յապաւուած մասերէն ոմանք կրնան այսպէսով քննադատութեան աչքէն փախչիլ: Ուստի այն պակաս կէտերը, որ այստեղ յառաջ կը բերենք, յամենայն դէպս պէտք է նկատել իբր փոքրագոյն թիւը (minimum), որոնցմէ աւելին գտնել դիւրին, բայց հատուածային բնաւորութեան պատճառաւ իբր թերի հաստատելը դժուար է:

Ահաւասիկ իմ թերի համարած մասերս.

1. Եզնիկ Ա. Գրքի Ը. Գլխի սկիզբը (էջ 32)
 Հակաճառելով հիւլեական վարդապետութեան
 դէմ՝ հետեւեալ ձեւով կը փաստարանէ. « Հար-
 ցնենք թէ, կ'ըսէ, հիւլէն պարզ մարմին էր թէ
 բաղադրեալ մարմին. եթէ հիւլէն պարզ մար-
 մին էր, աշխարհը որ բաղադրեալ է՝ չէր կրնար
 անկէ տեղծուած ըլլալ, որովհետեւ անկարելի
 է որ բաղադրեալ մարմին մը միակ պարզ մար-
 մինէ մը յառաջանայ. իսկ եթէ հիւլէն բաղա-
 դրեալ մարմին էր, ուրեմն անարատ չէր եւ
 կա՛ր ժամանակ՝ երբ հիւլէն չկար, այսինքն այն
 ժամանակը՝ երբ դեռ զայն կազմող պարզ մար-
 մինները միացած չէին: Այս խելացի փաստա-
 րանութենէն յետոյ Եզնիկ նոր խնդիր մը կը
 հանէ. «Այժմ՝ ալ տեսնենք, կ'ըսէ, թէ այդ
 հիւլէն կազմող պարզ մարմինները միմեանց
 համաձայն էին թէ հակառակ: Բնական է որ
 յաջորդ տողերուն մէջ Եզնիկ նախ պիտի քննէր
 թէ ինչ կը լինէր երբ հիւլէն կազմող պարզ
 մարմինները համաձայն ըլլային, եւ ինչ կը
 լինէր՝ եթէ հակառակ ըլլային. որով պիտի
 եզրակացնէր թէ հիւլէն ալ պէտք ունէր աս-
 տուածային իմաստութեան, որ դար եւ անոր
 կազմիչ անմիաբան տարրերուն մէջ համերաշ-
 խութիւն մտցնէր: Բայց շարունակութեան մէջ
 այսպիսի խօսքեր չկան. մէկ երկու յառաջաբա-
 նական խօսքերէ յետոյ՝ Եզնիկ բոլորովին կը
 թողու իւր բարձրացուցած խնդիրը, եւ յան-
 կարծ կ'սկսի Թ. Գլուխը՝ ըսելով. «Եւ արդ»

զհիւղեայն խնդիր թողեալ՝ զոր նիւթն ամենայնի կռչեն, ի շարեացն խնդիր եկեսցուք...: Պարզ է որ արտագրողը ձանձրանալով հիւլէի մասին եղած այդ հակաճառութիւններէն, նախորդները բաւական համարելով՝ մնացեալ բոլորը թողեր եւ ուղղակի անցեր է նոր գլխի:

2. Ա. Գրքի Ի գլխով (էջ 79—82) Եզնիկ կը ցուցնէ այն պատճառները, որոնց համար տարածամ մահը մտաւ աշխարհ. այս պատճառները պարզելէ ետքը՝ կ'անցնի համառօտիւ ցուցնելու թէ ինչ բանէ սկիզբ առին պատերազմները, պոռնկութիւնը եւ դիւահարութիւնը: Ասկէ ալ անմիջապէս ետք կը սկսի ԻԱ գլուխը՝ հետեւեալ բառերով. «Այս ասացաւ վասն հարցանելոյ ոմանց, թէ մեղաւորք վասն մեղաց տանջիցին ի դիւացն, աղայոցն անմեղաց ընդէր տիրիցեն դեւքն»: Կը նշանակէ թէ ԻԱ գլուխը սկսելէ առաջ քննած վերջացուցած պիտի ըլլար Եզնիկ ոմանց այն հարցումը թէ ինչո՞ւ անմեղ տղաներն ալ դիւահարութեամբ կը պատժուին. բայց իրօք այս մասին խօսք մ'ալ չկայ. Եզնիկ այս խնդիրը կը քննէ բաւական ընդարձակօրէն ԻԱ գլխով՝ ճիշդ այդ խօսքերէն յետոյ՝ էջ 82—84: Երբ 84 էջի 23 տողով այս խնդիրը կը վերջանայ, Եզնիկ յանկարծակի կ'անցնի նոր նիւթի մը. «Այլ զի դեւ զգեւ ոչ հանէ, զայն խկ յայտ արար...»: Պարզ կը տեսնուի որ այստեղ խանգարում կայ. նախ պէտք էր որ էջ 82 ԻԱ գլխին սկիզբը գրուած տողերը՝ «Այս ասացաւ վասն հարցա-

նելոյ ամանց գրուէին 84 էջի 23^ր տողէն
 յետոյ. երկրորդ՝ այս տողէն յետոյ եկած մասը՝
 «Այլ զի գեւ զգեւ ոչ հանէ», պէտք էր հա-
 մարել նոր գլուխ, թերեւս սկսած յառաջա-
 բանական քանի մը տողերով, որոնք կորսուած
 են. (համա. ասոր ճիշտ գիմացը, էջ 85՝ ԻԲ
 գլխին յառաջաբանը. «Այլ կախարդք, ասեն,
 յղեն դեւս եւ հանեն զգեւս»), երրորդ ԻԱ
 գլխին սկիզբը գրուած յառաջաբանը հանելէ
 վերջ՝ պէտք էր կերպով մը երկու մասերը
 միմեանց կապել. այդ կապն ալ կորսուած է:

3. ԻԲ գլխով և զնիկ կը քննէ նախ թէ
 կախարգներ չեն կարող դեւ հանել. երկրորդ՝
 դեւերը առանց աստուածային թոյլտուութեան
 իրաւունք չունին մարդու մէջ մանելու. եւ եր-
 րորդ՝ սատանան եւ գաղտնները առաջ երբ
 մարդիկ մեղանշած չէին, չէին համարձակեր
 փնտսել մարդուն: Այս խնդիրներէն յետոյ՝ բու-
 լորովին անկապ կերպով կը սկսի ԻԳ. գլուխը, ուր
 կը քննէ թէ հրեշտակները, դեւերը եւ մարդ-
 կանց հոգիները անմարմին են, թէ բոլոր կար-
 ծեցեալ ոգիները (ուրուական եւն) ցնորական
 երեւոյթներ են եւն. այս քննութիւնները մինչեւ
 Ա. գրքի վերջը կանոնաւոր եւ կապակցեալ
 կերպով կ'երթան, որմէ յետոյ կը սկսի Պարսից
 քէշին հերքումը: Ար թուի թէ ԻԳ. գլխէն ան-
 միջապէս առաջ պակաս կայ. այս պակասը կը
 շեշտուի թերեւս նաեւ անով որ քանի մը թուղթ
 յետոյ (էջ 96) կ'ըսուի. «Այս ամենայն ասա-
 ցաւ, զի ցուցցի թէ որ ինչ երեւի՝ մարմնաւոր

է, եւ որ ինչ ոչ երեւի՝ անմարմին. եւ ի մարմնաւորացն են որ թանձրամարմինք են, եւ են որ անօր մարմինք. ... Եւ միանգամայն իսկ ասացեալ թէ որ ինչ ի զգայնոցս շօշափի կամ զննի կամ ազդի՝ այն մարմնաւոր է, եւ որ զգայնոց ոչ ազդի՝ անմարմին: Եզնիկ այս խօսքերով թերեւս կու տայ նախորդ գլուխներու նիւթը, այսինքն մարմնաւոր եւ անմարմին (ուրիշ խօսքով երեւելի եւ աներեւոյթ) էակներու, թանձրամարմին եւ անօրամարմին մարմնաւորներու, ինչպէս եւ զգալի եւ անզգալի (խմա՛ շօշափելի եւ անշօշափելի) մարմիններու տարբերութիւնը, որոնք այժմ՝ չկան. այս մասերը կրնանք ԻԳ գլխէն առաջ կորսուած մասին տեղ գնել:

4. Սկսեալ 113 երեսէն մինչեւ 149՝ Եզնիկ կը կազմէ շարունակեալ եւ խիստ կապակցեալ ամբողջութիւն մը, ուր զօրաւոր եւ միեւնոյն ժամանակ հեզնական ձեւերով կը ջրէ մազդեղական վարդապետութիւնը. ամբողջը կը կայանայ Զրուանի, Որմիզդի եւ Սիրիմանի վրայ. եւ գրեթէ չկայ երես՝ ուր ասոնցմէ մէկին կամ միւսին անունը չկրկնուի. բայց էջ 149, ԺԲ գլխով ամէն բան յանկարծ կը փոխուի, այս երեք անունները այնուհետեւ խաղաղ կ'անհետանան. բարի եւ չար աստուածներու մասին ո՛չ մի խօսք. նոր ԺԲ. գլուխը կ'սկսի բացարձակապէս անկապ ձեւով մը. «իսկ այլք այլազգ կարծեցին զստտանայէ, թէ Աստուած իսկ զնա չար արար»: Այնուհետեւ կը քննուի ստտանային բնականէն չար ստեղծուած թէ կամովին

չար գարձած լինելու խնդիրը, ճակատագիր, կենդանակերպներու ազդեցութիւնը, աստուածային կանխագիտութիւնը, քնազդներու, երազներու, քանի մը հիւանդութեանց մեկնութիւնը, վերջապէս դարձեալ երկնային լուսաւորներու մասին, որ երկրորդ գիրքը անմիջապէս կը կապէ երրորդ գրքին հետ: Էջ 149, ԺԲ գլխէն առաջ մեծ պակաս մը ակներև եւ անուրանալի է: Հետաքրքրական է նաեւ նկատել թէ այս խնդիրները կը վերաբերին աւելի առաջին գրքին եւ յատկապէս կրնան կապուիլ էջ 90 դրուած գլխին, էջ 173 յայտնապէս կը խօսուի անձն-իշխանութեան մասին, որ ինչպէս յայտնի է՝ Ա. գրքին նիւթն է:

5. Էջ 180, վերջին առէն սկսեալ (Եւ փորձել այնչափ իշխէ) մինչեւ էջ 185, առջ 13 (Նորա ոչ ինչ գոյ յայնմ շնորհ) կը քննուի թէ սատանան այնչափ միայն իրաւունք ունի փորձելու, որչափ հրաման է ստացած, սուտ է ոմանց ըսելը թէ սատանան քնաւ չի փորձեր մարդը եււ: Այս բոլորը կը կազմէ անկախ մաս մը, որուն հետ կապ չունին ոչ իրմէ առաջ եւ ոչ իրմէ ետք դրուած մասերը. իրմէ առաջ դրուած մասերը կը խօսին քանի մը դիւանկան հիւանդութեանց, ամէնէն վերջը լուսնոտութեան վրայ, իսկ իրմէ ետքի մասերը կը խօսին լուսաւորներու վրայ: Եթէ երկուքին մէջանդէն յիշեալ մասը կը ճատուի, իմաստի կապակցութեան մէջ խաթարում առաջ չի գար, այլ ընդհակառակն աւելի կը կապուի: Ըստ իս այս

մասը առաջին գրքին վերաբերեալ կտոր մըն է. յատկապէս 87—90 էջերուն կողմերէն:

6. Երրորդ գրքին մէջ Եզնիկ այլեւայլ յոյն հեթանոս փիլիսոփաներու վրայ խօսելէ յետոյ, էջ 241 կ'սկսի Պղատոնի մասին՝ այս բառերով. «Եւ մանաւանդ որ քան զամենեւինն իմաստնագոյն համարին զՊղատոն, որ վասն Աստուծոյ եւ վասն ոգւոց եւ վասն արարածոց խօսել յօժարեցաւ»: Այնուհետեւ Եզնիկ կը խօստանայ զօրաւոր խօսքերով կռուիլ անոր հետ, ջախջախել անոր վայելած պատիւը եւ յետոյ ցոյց տալ թէ ո՛վ է Աստուած եւ որո՞նք են՝ անոր արարածները: Ահա իւր բառերը. «Եւ արդ ընդ նմա խկ մնարտիցուք զոռութեան քանիք, որ քան զամենայն փիլիսոփայն աստուածապաշտագոյն երեւի Բունաց, ... Զի յորժամ զնոսա մեծարոյ կարիսն զճճեացուք, եւ նանցուք զնա յաչաց խրոցն խաբեցելոց, ապա ցուցցուք թէ ո՛վ Աստուած է, եւ զինչ նորա արարածք»: Այս մեծագործ յայտարարութենէն յետոյ, որ ամբողջ գիրք մը ենթագրել կուտայ Պղատոնի դէմ, ի՞նչ կը գտնենք. վեց տող միայն. ահա այն. «Եւ մի ինչ, զոր առաւել անճառ համարի Պղատոն, այս է թէ միշտ էր Աստուած, եւ արարածս ինչ ոչ ուներ. զորոյ զկամեն սիրեմ՝ վասն զԱստուածն խնդրելոյ, եւ զամբարտաւանութիւնն ոչ գովեմ»: Բոլորովին պարզ է թէ հոս ահագին թերի մաս մը ունինք, եւ ինչպէս կը կարծեմ, թերեւս ամբողջ գիրք մը, որուն միայն վերջին

տողերն են սոյն վեց տողերը: Պղատունի վրայ
խօսուած է սոյն գրքին մէջ էջ 224—227,
բայց այս մասը չի կրնար այն խոստացածին տեղը
բռնել. որովհետեւ գրեթէ նոյն ընդարձակու-
թեամբ եւ երբեմն քիչ մ'ալ աւելի խօսած է
Պիւթագորասի, ստոյիկեանց եւ եպիկուրեանց
(220—229) մասին, որոնց համար այնպիսի
խոստարանութիւն չկայ. այս մասերը (Պղատունի
մասն ալ միասին) քիչ մ'ընդարձակուած կա-
նոնաւոր թուումն են այն խնդիրներուն՝ որոնք
մէջ բերուած են երես 204—205 (այն է ամ-
բողջ Դ. գլուխը): Ասկէ զատ սա՛ ալ կրնանք ի
նկատի ունենալ որ Պղատունի այդ մասը խօստու-
մնն բաւական առաջ է տրուած եւ չի կրնար ալ
տեղափոխուիլ խոստումին տակ, որովհետեւ այս-
պէսով իր գտնուած տեղին ամբողջութիւնը կը
խանգարուի: Պղատունի գրքին կորուստը մեծ է
եւ ցաւալի՝ ոչ միայն հայ մատենագրութեան
համար, այլ եւ բուն յոյն գրականութեան,
մանաւանդ ընդհանուր փիլիսոփայութեան պատ-
մութեան համար:

7. Կը մնայ վերջին անգամ շեշտել 279
եւ 289 երեսներուն խոշոր զանազանութիւնը,
որոս մասին տես վերը Ա. գլուխ, էջերու համե-
մատական ցուցակին մէջ, եւ որ կամ թերու-
թիւն եւ կամ՝ առնուազն տեղափոխութիւն կ'են-
թագրէ Եզնկայ բնագրին մէջ:

Յ Ա Ն Կ

	էէ
Կառաւարան	Ե
Ա. Չեռագրին Նկարագրութիւնը	1
Բ. Հանգամանք համեմատութեամբ ձեռագրին ընդ ապագրին	19
Գ. Չեռագրական տարրերութիւնը	23
Դ. Քննութիւն յիշեալ համեմատութեանց	70
Ե. Չեռագրական որոշութիւններ Էջնկայ մէջ	83
Զ. Էջնկայ կորուսած մասերը	96

ԱՂԳԱՅԻՆ ՄԱՏԵՆԱԳԵՐԱՆ

- Ա. Գալէմքեաբեան Հ. Գրիգորիս Վ., Ուսումնասիրութիւնք Լիւանայոց դատաստանագրոյն: 1. Պիշոֆ, Լիւանայոց ինն իրաւունքք: 2. Գոլէր, իրաւունք Հայոց: 1890: 8° Երես՝ 85+59: Փր. 1.25
- Բ. Մեմէվիչեան Հ. Գաբրիէլ, Ազգաբանութիւն ազնուական զարմին Տիւզեանց. (սպանկերագարդ): 1890: 8° Երես՝ 50: Փր. 1.—
- Գ. Տաշեան Հ. Յակովբոս, Ազաթանգեղոս առ Գէորգայ ասորի նախնորոյսին եւ ուսումնասիրութիւն Ազաթանգեղեայ զրոց: 1891: 8° Երես՝ ԺԱ+159: Փր. 1.25
- Դ. Դեմետրիոս Տաւի Արեւելեան Հայր ի Պուրովինա: Թրգմ. Հ. Գ. Վ. Գալէմքեաբեան: 1891: 8° Երես՝ 79: Փր. —.86
- Ե. Տաշեան Հ. Յակովբոս Վ., Ուսումնասիրութիւնք Սոթի-Պալիստինեայ Վարուց Աղեքսանդրի: 1892: 8° Երես՝ Դ+272: Փր. 3.—
- Զ. Ալեքեյ Տըվլէ եւ Գ. Փիսոն, Ողեւորութիւն ի Փոքր Ասիա: Թրգմ. Հ. Յ. Վ. Տաշեան: 1892: 8° Երես՝ 82: Փր. 1.—
- Ը. Մառ Նիկ., Ամանային ողեւորութիւնից ղէպ ի Հայս: Թրգմ. Մոսքորոս Անոփեան: 1892: 8° Երես՝ 89: Փր. 1.25
- Ը. Գաբրիէլ Ա., Նորագոյն աղբիւրք Մոփսիս Խորենացոյ: Հտ. Ա.: Թրգմ. Հ. Յ. Վ. Տաշեան: 1893: 8° Երես՝ Ժ+51: Փր. 1

- Թ. Գալէկէական հանձն. Գրիգորիս վ., Պատմութիւն Հայ տրագրութեան: Հօր. Ա. 1794—1860: (Ի լուսանկարով:) 1853: 8° Երես 232: Ֆր. 2.50
- Ժ. Կոնիքիսի ֆր. Կ., Հննութիւնը զրոց Դաւթի Այսաղթի: Թրգմ. Է. յաւ. Հ. Ե. վ. Տաշեան: 1893: 8° Երես Է+92: Ֆր. 1.25
- ԺԱ. Դավթիկէական Հ. Գրիգորի վ., Հայր յնդիտա-
րեթուպոլիս Դրամսիրումիոյ 1680—1779: (Ի զընկաթիւս.) 1893: 8° Երես Ժ+533: Ֆր. 4.50
- ԺԲ. Խաչաթեան Գր., Հննոց Գլակ, համեմատական ուսումնասիրութիւն: 1893: 8° Երես 78: Ֆր. 1—
- ԺԳ. Տէր-Մովսէսեան Փարսապուս, Հայ գիւղական տունը: Թրգմ. Հ. Բ. վ. Պիլգիկեան: (6 տախտակ 55 պատկ.) 1894: 8° Երես 103: Ֆր. 2.—
- ԺԴ. Գալէկէս Ա., Նորագոյն արքեպիսկոպոս Խորենացոյ, Հօր. Բ. կամ Յաւելում: Թրգմ. Հ. Ե. վ. Տաշեան: 1894: 8° Երես ԺԱ+43: Ֆր. 1.—
- ԺԵ. Տաշեան Հ. Ե. վ., Ուսումնասիրութիւնը հայերէն փոխառեալ բառից: Ա. Հ. Հիւլլման, Սեմական փոխառեալ բառեր ինչ հայերէնի մէջ: Բ. Փրոքէման Կ., Յունական փոխառեալ բառեր հայերէնի մէջ: Գ. Հ. Հիւլլման, Հայկական Յատուկ անուանը: 1894: 8° Երես 9+145: Ֆր. 2.—
- ԺԶ. Տաշեան Հ. Եսկոպրոս վ., Մատենագրական մանր ուսումնասիրութիւնը: Հօր. Ա. Ա—Զ: Ա. Նեմսիս: Բ. Պրոքէ Դիագրոս: Գ. Խոսրովիկ: Դ. Դիրք Հերձումոց կամ Եպիփան: Ե. Պրոքէ: Զ. Սեկունդոս իմաստասէր: 1895: 8° Երես ԺԲ+294: Ֆր. 3.60
- ԺԷ. Տաշեան Հ. Եսկոպրոս վ., Հայկական աշխատ-
սիրութիւնը հայազէտ Գ. Փէթթէրի, Ի մի ամիս-
փուած Է. Թարգմանուած հանգերձ ծանօթու-
թեամբը: 1895: 8° Երես 202: Ֆր. 2.50
- ԺԸ. Տիւրեան Կ., Սեւ Ժովու ուսական եզերքը: 1895: 8° Երես 122: Ֆր. 2.—
- ԺԹ. Դավթիկէական Հ. Գրիգորի վ., Դրամսիրումիոյ
Հայր Մարտապոլիս կամ Նկարագիր Կերպ

- Հայաքաղաքի ի գեր և ի պատկերս: 1896: 8°
Երես՝ Թ+352: Փր. 3.60
- Ի. Տաշեան Հ. Յակոբյան Վ., «Վարդապետու-
թիւն առաքելոց» անվանական կանոնաց մա-
տենանք. Թուղթ Յակոբայ առ Կողբատոս և Կանոնք
Թաղաղի: 1896: 8° Երես՝ Թ+442: Փր. 6.—
- ԻԱ. Տոմաշեկ Վ., Սասուն և Տիգրիսի աղբերաց
սահմանները: Պատմական և տեղագրական հե-
տազոտութիւն: Մասն Առաջին՝ Պատմական տե-
ղեկութիւնք Սասնոյ վրայ: Թրգմ. Հ. Բ. Պիլգիկ-
եան: 1896: 8° Երես՝ Է+62: Փր. 1.—
- ԻԲ. Գաբրիէլ Լ., Ըրգարու գրոյցը Մովսէս Խորե-
նացոյ Պատմութեան մէջ: Թրգմ. Հ. Գաբրիէլ Վ.
Մէնէվիչեան: 1897. 8° էջ ԺԶ+107: Փր. 1.50
- ԻԳ. Յովսէփեան Հ. Ղ., Հետազոտութիւնք նախ-
նեաց համկօթէնի վրայ: Ուսումնասիրութիւնք և
քաղաածներ: Մասն Ա. Ռամկօթէն մատենագրու-
թիւնք: Տեսք Ա: 1897. 8° էջ Ը+272: Փր. 4.—
- ԻԴ. Յովսէփեան Հ. Ղ., Հետազոտութիւնք նախնեաց
համկօթէնի եւն: Տեսք Բ: 1897: 8° էջ Ա—Ը+
273—522: Փր. 3.—
- ԻԵ. Գեղեկ Հ., Համառոտ պատմութիւն Հայոց: Թրգմ.
Հ. Գ. Վ. Գալէմբեարեան: Յաւելումք թար-
գմանչին 1. Յանկ 1895—1897 Հայոց կոտորած-
ներու առթիւ լոյս տեսած գրքերու: 2. Գաւազա-
նագիրք Կաթողիկոսաց և Պատրիարքաց Հայոց:
1897 8° էջ Ը+130: Փր. 1.50
- ԻԶ. Մեհեկիշեան Հ. Գաբրիէլ Վ., Գիրք (կամ
յօդուած) գրելու արուեստը: Նորու Նեղմանե-
րուն ուղղեալ քանի մը կարեւոր ակնարկութիւն-
ներ: Յաւելում՝ Գիրք կարգալու արուեստը:
1898: 8° էջ Է+123: Փր. 1.25
- ԻԸ. Խաչատրեան Գր., Մ. Խորենացու նորագոյն
աղբիւրների մասին քննադատական ուսումնա-
սիրութիւնք: 1898: 8°, 56 էջ: Փր. 1.—
- ԻԸ. Տաշեան Հ. Ե., Ակնարկ մը հայ հնագրու-
թեան վրայ: Ուսումնասիրութիւն Հայոց գրչու-

Յենան արուեստին: (10 զնկատիպ պատկերով:)
1898: 8° ԺԱ+202 էջ: Ֆր. 2.50

ԻԹ. Դադրաչեան Թ., Փաստոս Բիզանդացի և
իւր պատմութեան խարդախողը: Մ. Խորենացու
աղբիւրների ուսումնասիրութիւն: 1898, 8° 175 էջ:
Ֆր. 2.50

Լ. Մսեղեանց Լ., Հայերէն բարբառախոսութիւն:
Թրգմ. ի ռուսերէնէ Հ. Գ. Վ. Մէնէլիշեան: 1899,
8° Երես՝ է+26: Ֆր. —.50

ԼԱ. Ժօսեան Հ. Թ., Հայք ի Զմիւնիա և ի չքա-
կայս: Հատոր Ա. Զմիւնիա և Հայք. (պատկե-
րազարդ:) 1899: 8° Երես՝ ԺԲ+369: Ֆր. 5.—

ԼԲ. Ժօսեան Հ. Թ., Հայք ի Զմիւնիա և ի չքա-
կայս: Հատոր Բ. Զմիւնիոյ վիճակին զիտուր
քաղաքներն և Հայք. (պատկերազարդ:) 1899:
8° Երես՝ ԺԿ+161: Ֆր. 2.50

ԼԳ. Գովրիկեան Հ. Գրիգոր Վ., Հայք յՆդիսարն-
թուղոյիս Դրանսիոյումիոյ, Բ. Հատոր 1780—1823.
(1 զնկատիպ:) 1899: 8° Երես՝ է+358: Ֆր. 6.—

ԼԴ. Դաւանմեան Թ., Նոդոկիոյ Հայոց զաւտարար-
քաղ: 1899: 8° Երես՝ է+124: Ֆր. 1.—

ԼԵ. Կարրիէր Ա., Հեթանոս Հայաստանի ութ մեհեմե-
ներն Ազաթանգեղոսի և Մ. Խորենացույ Նամե-
մատ: Թրգմ. Հ. Յակովբոս Վ. Տաշեան: (1 աշխար-
հգրկն տախտակով:) 1899: 8° Երես՝ 48: Ֆր. —.70

ԼԶ. Տաշեան Հ. Թ., Ժողովածոյք առակաց Վարդանայ,
քառ Ն. Մառի, տեղեկատուութիւն և քաղութե-
ր: 1900: 8° Երես՝ ԺԱ+198: Ֆր. 2.50

ԼԷ. Տաշեան Հ. Թ., Մատենագրական Մանր Ուսում-
նասիրութիւնք. (տես ԺԶ:) Մասն Բ: Է-Ժ. Խիկար
և իւր իմաստութիւնն, Ազապետոս և իւր Յոր-
դրակներ առ Յուստինիանոս, Քրիստոսութիւն
Արգարու և Քրիստոսի քառ Նորագիւտ արժանա-
գրութեանն Եփեսոսի, և Գէորգայ Պիսիղեայ Վեց-
օրեայք: 1901: 8° Երես՝ ԺԲ+388: Ֆր. 4.50

ԼԸ. Գր. Տէր-Պօղոսեան, Նկատողութիւններ Փաւ-
տոսի Պատմութեան վերաբերեալ: 1901: 8° Երես
Է+110: Ֆր. 1.50

ԼԹ. Վեբեր Դր. Սիմոն, Արարատից Ս. Գրոց մէջ :
Թրգմ. Հ. Բաղնարաս Վ. Պիլզգիկճեան : 1901 : 8°
Երես՝ Ե+77 : Փք. 1.—

Խ. Սամատայճեան Յովսէփ Վ., Ատրեստանայ
եւ Պարսիկ տեղագիր արձանագրութիւնը կամ
Նոցին քաղուածք որոնք Նաիրի-Ուրարտու աշխար-
հին պատմութեան կը վերաբերին : 1901 : 8°
Երես՝ 262 : Փք. 4-50

ԽԱ. Խաչաթեանց Բագրատ, Հայ ժողովրդական
գիւցազնական վէպը : 1903 : 8° Երես՝ Ը+72 : Փք. 1.—

ԽԲ. Մեմէվիչեան Հ. Գաբրիէլ Վ., Արդի լեզուա-
գիտութիւնը : Հատոր Ա. : 1903 : 8° Երես՝ Ը+204 :
Փք. 3.—

ԽԳ. Մարկարտ Դր. Ե., Հայ Բզեւշիւք : Թրգմ. Հ.
Թ. Կէտիկեան : 1903 : 8° Երես՝ 44 :
Փք. — 75

ԽԴ. Գեյցեր Հ., Սկզբնաորութիւնը Բիզանդեան քա-
նակաթեմերու դրութեան : Թրգմ. Հ. Գ. Գարան-
Ֆիլեան : 1903 : 8° Երես՝ Ը+83 : Փք. 2.—

ԽԵ. Կիւլեւերեան Բ. Վ., Ժովք, Ժովք-Տլուք եւ
Հոռ-Կլայ, պատմական եւ տեղագրական ուսում-
նասիրութիւն : (I աշխարհագրական տախտակով)
1904, 8° Երես՝ Ը+119 : Փք. 1-50

ԽԶ. Կիւլեւերեան Բ. Վ., Կոլոտ Եովաննէս Պատ-
րիարք, պատմագրական եւ քանասիրական ուսում-
նասիրութիւն : 1904 : 8° Երես՝ ԺԴ+227 : Փք. 3-50

ԽԸ. Պեդիքսըն Հ., Նպաստ մը հայ. լեզուի պատ-
մութեան : Թարգմ. Հ. Գ. ԳարանՖիլեան : 1904 :
8° Երես՝ Ը+87 : Փք. 1-25

ԽԹ. Տէր-Մկրտչեան Գ. Եւ Ամառեան Հ. Ե.,
Ժմնութիւն եւ Նամնամատութիւն Եզնկայ նորագիտ
ձեռագրին : 1904 : 8° Երես՝ Ը+110 : Փք. 1-50

